

Kan høy arbeidsledighet i mange europeiske land ha påvirket verdiene til de som er på vei inn i arbeidslivet?

En komparativ analyse av kohorter i 27 europeiske land

KRISTIAN FREDRIK MEYER ØDEGÅRD

VEILEDER

Morten Blekesaune

Universitetet i Agder, 2022-2023

Fakultet for samfunnskunnskap

Institutt for Sosiologi og sosialt arbeid

Master

Forord

Det å skrive master har vært en lærerik og spennende prosess, valget av kvantitativ metode har gjort meg obs på flere tilknyttede fagfelt, forskning og teorier jeg før ikke kjente til.

Det har også vært krevende å skrive denne oppgaven, både praktisk og teoretisk, jeg har lært meg statistiske metoder som ikke lå meg nærmest, og dataprogrammer som virket fremmede. For ikke å glemme sosiologisk teorier som jeg ikke kjente til. En ny sosiologisk verden har åpnet seg for meg med arbeidet med denne oppgaven. Jeg vil derfor rette en stor takk til Morten Blekesaune som har veiledet meg med stødig hånd gjennom denne prosessen. Hans faglige og metodiske innsikt har vært til stor hjelp, og all kunnskapen han besitter har gitt meg stor inspirasjon underveis. Han har stadig utfordret meg, både analytisk så vel som teoretisk, for ikke å glemme språklig. Om jeg til tider var mindre positivt innstilt, gav samtalen med han meg alltid nytt driv. Dette har motivert til stadige å ville forbedre denne oppgaven, og ikke minst mine sosiologiske ferdigheter.

Jeg vil også rette en stor takk til min gode venn Dag Joar Chu Østtun for hjelp til rettskriving og strukturering. Hans klare og tydelige stemme har sørget for at mine tanker kommer tydeligere fram, og at denne oppgaven har en struktur som er forståelig. Jeg vil også takke Irene Bredal for korrekturlesing og språklige forbedringer. Takk til familien, og ikke minst til mor som har vært et forbilde når det kommer til det å ta en mastergrad, hvor hun selv tok en, samtidig som hun hadde 4 unge gutter som krevde hennes oppmerksomhet.

Sist, men ikke minst min kjæreste Silje Thorland, som har støttet og motivert meg hele veien, gjennom denne oppgaven. Du ligger alltid ti skritt foran, det har vært inspirerende i denne prosessen.

Sammendrag

Dette er en kvantitativ studie som undersøker hvordan arbeidsledighet når en er i en alder der de fleste av oss begynner å søke arbeid, har betydning for hvilke verdier vi anser som viktige senere i livet. Analysen baserer seg på longitudinelle data fra European Social Survey (ESS), og arbeidsledighetstall fra Eurostat for å utforske dette fenomenet over tid og mellom forskjellige kohorter. Jeg sammenligner kohorter som er blitt eksponert for ulik grad av inkludering i arbeidslivet, målt som nasjonale mål på arbeidsledighet da de var unge voksne, og kontrollerer for kjønn, alder og periode. For å undersøke hva som er viktig i livet benyttes teorien om grunnleggende verdier (basic human values) til Shalom Schwartz. Jeg benytter meg av et livsløpsperspektiv og skiller mellom komposisjonelle og kontekstuelle effekter.

Studien viser at de som var unge voksne i samfunn med høy arbeidsledighet endret verdiene sine, senere i livet. Studien finner at konservatisme virker å avta i betydning, mens personlig orientering blir viktigere. Jeg finner ingen sammenheng for åpenhet for endringer eller sosial orientering, og det å ha vært ung voksen i samfunn med høy arbeidsledighet. Studien belyser også hvordan kontekstuelle forhold i ung voksen alder påvirker de grunnleggende verdiene, og hvordan individuell erfaring med arbeidsledighet ikke påvirker dette resultatet. Kjønn, alder, periode og forskjeller mellom øst og vest i Europa undersøkes også. Jeg drøfter hvordan ulike faktorer som en institusjonalisert og standardisert barndom, høyere utdanning og dårligere økonomiske forutsetninger i dag, kan være med på å påvirke når verdiene formes, og om de er formative lenger enn i tidligere perioder.

Denne studien understreker viktigheten av å forstå hvordan tidligere erfaringer påvirker oss senere i livet, da spesielt gjennom økonomiske svingninger og arbeidsledighet.

Innholdsfortegnelse

1. Innføring	1
Problemstilling	2
Livsløp og generasjoner	3
Kohortbasert tilnærming	4
Metodiske utfordringer og sammenligning av kohorter i det europeiske arbeidsmarkedet ...	4
Komposisjonelle og kontekstuelle påvirkninger på generasjonsforskjeller	5
2. Verdier	8
Verdiavklaring i denne studien	8
Grunnleggende verdier	9
Sosial orientering.....	11
Konservatisme	11
Personlig orientering	12
Åpenhet for endring	13
Hypoteser	14
Verdier i en sosiologisk tradisjon.....	15
3. Tidligere forskning	16
Komposisjonelle og kontekstuelle effekter	16
Forskning på livsløp	17
Senere voksen i dagens samfunn.....	19
Økonomi, utdanning og verneplikt.....	20
Glen Elders teori om livsløpet.....	21
Livsløp: longitudinelle data.....	22
Livsløp: tidsproblematikken.....	22
Tidligere forskning: grunnleggende verdier	24
4. Data og metoder	28
Utvalg	29
Avhengig variabler	30
Forklarende variabler	31
Analytisk tilnærming.....	33
5. Resultater.....	36
Sosial orientering.....	37
Konservatisme	37
Personlig orientering	39
Åpenhet for endring	40
Kvinner og menn.....	40
Alder.....	41

Øst og vest i Europa	42
Periode.....	43
Temporærvariasjon.....	44
Interaksjon med alder	45
Konservatismens komponenter: konformitet, tradisjon og sikkerhet.....	45
Den personlige orienteringens komponenter: makt, prestasjon og hedonisme	48
6. Drøfting.....	52
Problemstilling	52
Hypotese 1	52
Hypotese 2	55
Hypotese 3	56
Hypotese 4	58
Når formes verdiene?	60
Kjønn, alder og periode	63
Styrker og svakheter.....	64
7. Konklusjon.....	66
Litteraturliste.....	i
Vedlegg 1. Schwartz definisjon av verdier	ix
Vedlegg 2. Verdispørsmål i ESS	x
Figur 1. Verditaksonomien.....	10
Figur 2. Alder	42
Figur 3. Periode.....	44
Tabell 1. Beskrivende statistikk for ulike variabler.....	30
Tabell 2. Sosial orientering	37
Tabell 3. Konservatisme.....	38
Tabell 4. Personlig orientering	39
Tabell 5. Åpenhet for endring.....	40
Tabell 6. Kjønn	41
Tabell 7. Øst og vest.....	43
Tabell 8. Endringer over tid for verditaksonomien	45
Tabell 9. Konformitet.....	46
Tabell 10. Tradisjon	47
Tabell 11. Trygghet	48
Tabell 12. Makt.....	49
Tabell 13. Prestasjon	50
Tabell 14. Hedonisme	51

1. Innføring

Hva folk anser som viktig i sine liv er et interessant felt å studere. Men det er også et tema som har store teoretiske og metodiske utfordringer. Hvis du spør en venn om hva som er viktig i livet hans, vil han kanskje svare familie, venner, eller å gå på tur i fjellet. I avisene kan du lese om politikere som diskuterer om hva som er norske verdier. Om du spør folk om hvilke verdier de har, vil de muligens svare hvor de posisjonerer seg politisk, for eksempel om de har liberale eller sosialdemokratiske verdier.

Mange sosiologer og andre samfunnsforskere har studert verdiene til folk, ofte forstått som bakenforliggende motiverende faktorer til hvorfor folk gir uttrykk for bestemte meninger eller handler som de gjør. Tankegangen har ofte vært at summen av våre meninger og handlinger jo bør reflektere hva vi anser som viktig i våre liv. Dette kan vi se som en idealistisk forståelse: verdier styrer våre tanker, meninger og atferd.

En alternativ forståelse er at materielle forhold styrer vår atferd, meninger og tanker. Økonomiske oppganger og nedgangstider i et land kan ha betydning for folks livs- og handlingsmuligheter, og over tid kan slike erfaringer også påvirke hva folk flest anser som viktig i sine liv. Vokser man opp i en økonomisk nedgangsperiode, kan det føre til at man må prioritere på en annen måte, enn om man vokser opp i et samfunn med færre begrensninger.

I denne studien vil jeg undersøke om økonomiske oppgangs- og nedgangstider den gangen folk var unge voksne, har betydning for hvilke verdier de mener er viktig også senere i livet. Økonomiske nedgangstider i et land gir normalt dårligere utsikter til å forsørge seg gjennom eget arbeid og å skape et eget hjem. Vanligvis er det de som er på vei inn i arbeidslivet, de nye på arbeidsmarkedet, som er de mest sårbare når etterspørselen etter arbeid går ned. Denne aldersgruppen vil jeg omtale som unge voksne, og jeg identifiserer dem som de som til enhver tid er 20–24 år, eller 22–26 år hvis de har tatt høyere utdanning, fordi utdanning vil normalt utsette overgangen til yrkesaktivitet med noen få år.

Hvor lett eller vanskelig det er å få innpass i arbeidslivet vil jeg undersøke ved hjelp av arbeidsledighetstall for hvert land og hvert år, den gang de generasjonene som jeg studerer var i begynnelsen 20-årene. Her bruker jeg data om nasjonal arbeidsledighet for hvert år, både den gang personene som jeg undersøker var unge voksne (cirka 1993–2018) og da de deltok i

ESS (2002–2018), og disse dataene, som baserer seg på nasjonale arbeidskraftsundersøkelser, har jeg har lastet ned fra Eurostat (<https://ec.europa.eu/eurostat>) (Eurostat, 2023).

I de seneste tiårene har det vært svært store forskjeller mellom europeiske land i hvor lett det har vært for unge voksne å få innpass i arbeidslivet. Det har også vært store endringer i slike makroøkonomiske situasjoner over tid innenfor mange europeiske land, som for eksempel inflasjon og arbeidsledighet (Dietrich & Möller, 2016), noe mine data også vil vise. Under finanskrisen i 2008 opplevde flere arbeidsmarkeder over hele verden en kraftig nedgang og den generelle arbeidsledigheten falt. De unge voksne (under 25 år) ble hardest rammet. I 28 EU land økte ungdomsarbeidsledigheten fra 4,2 millioner (i 2007) til mer enn 5,6 millioner i 2013, og i 2014 steg ungdomsledigheten i noen land over 50 % (Dietrich & Möller, 2016). Slike situasjoner (som en finanskrisen) vil være utslagsgivende i dataen basert på arbeidskraftsundersøkelser som benyttes i analysen.

For å undersøke hvilke verdier vi anser som viktige, benytter jeg meg av Shalom Schwartz sin teori om grunnleggende verdier (som jeg vil redegjøre for senere) ved hjelp av surveydata fra den europeiske samfunnsundersøkelsen, eller 'European Social Survey' (ESS) på engelsk (se <https://www.europeansocialsurvey.org>) (ESS, 2022a), som har blitt samlet inn i til sammen cirka 35 land, annethvert år fra 2002 til 2020. Herfra vil jeg analysere data fra 27 land fra de første ni rundene med data, fra 2002 til 2018.

Problemstilling

Problemstillingen i denne oppgaven er: *«Hvor lett det er å få innpass i arbeidslivet når man er ung voksen har betydning hva vi anser som viktig også senere i livet»*

Denne problemstillingen er basert på en antakelse om at barndommen er i ferd med å bli mer standardisert enn den var tidligere, både i Norge og i andre europeisk land. Jeg tror at denne standardiseringen har skjedd gjennom økonomisk støtte til barnefamilier, og gjennom utbygging av barnehager, lengre utdanningsløp og skolefritidsordninger. Både foreldre og samfunnet ellers klarer i dag langt på vei å beskytte barna mot mange økonomiske realiteter som i tidligere historiske perioder lett kunne føre til opplevelser av fattigdom og utenforskap hos noen barn allerede i ung alder. En slik institusjonalisering av barndommen tror jeg for mange varer ut i 20-årene.

I tidligere perioder kunne det å bli konfirmert være et tegn på at man ble voksen, der jeg kommer fra var det for bare noen generasjoner siden ikke uvanlig at unge menn dro på hvalfangst som 15-åringer. I dag ville en så tidlig overgang til voksenverdenen ha vært utenkelig. Når vi blir voksne skal vi forsørge oss selv gjennom eget arbeid, og da vil mye av familiens og samfunnets beskyttelse mot økonomiske realiteter forsvinne. Jeg tror derfor at denne fasen av livet, som for de fleste av oss inntreffer i første del av 20-årene, kan ha stor betydning for også andre deler av livet.

Når samfunnet og foreldre beskytter barn og ungdom både mer og lenger enn før kan dette også påvirke utviklingen, og når verdiene formes. Derfor har jeg i denne oppgaven også en antakelse om at man i dag, i forhold til tidligere perioder er formative lenger enn før. Når vi bruker lenger tid på å bli utsatt for voksenlivets realiteter, kan våre verdier også være formbare lenger.

Problemstillingen testes med fire hypoteser basert på teorien om grunnleggende verdier til Schwartz. For å besvare problemstillingen vil jeg sammenligne kohorter som er blitt eksponert for ulike grad av inkludering i arbeidslivet, målt som nasjonale eller kontekstuelle mål på arbeidsledighet da de var unge voksne. Med utgangspunkt i grunnleggende verdier, livsløpsteorier og kontekstuelle og komposisjonelle effekter.

Livsløp og generasjoner

Jeg undersøker hvordan arbeidsledigheten i landet den gang folk var unge voksne har betydning for hvilke verdier de mener er viktig også senere i livet. Dette betyr at jeg anvender et generasjonsperspektiv og et livsløpsperspektiv. En generasjon er de som ble født i samme periode, og som har hatt felles opplevelser og erfaringer gjennom livet. I sosiologi er det flere forskere som har ment at slike felles opplevelser og erfaringer bidrar til å skape viktige forskjeller mellom de ulike generasjonene (Mannheim, 1952; Pilcher, 1994; Biggs, 2007).

Antakelsen om at det som skjer i en periode av livet kan ha betydning for oss også senere i livet er en sentral antagelse i livsløpsforskning og i det vi kan kalle livsløpsperspektivet (Elder, Johnson & Crosnoe, 2003; Abelman, 2017; Cheval mfl., 2018). Mye av livsløpsforskningen (som jeg vil presentere senere) har antatt at opplevelser tidlig i livet,

gjerni i tidlig barndom, har betydning for oss i andre deler av livet. Trolig er denne antagelsen inspirert av utviklings-psykologisk teori. Jeg antar isteden at opplevelser i ung voksen alder, da de fleste av oss begynner å søke ordinært arbeid, kan ha betydning for oss senere i livet.

Kohortbasert tilnærming

I ESS er det cirka 35 land. Det er mulig å sammenligne disse landene på tvers. Men vi står da overfor et problem at det er uendelig mange (langt mer enn 35) forskjeller mellom disse landene som kan forklare alle mulige forskjeller mellom landene. Ved å sammenligne kohorter innenfor land, vet vi i det minste at det må være noen forskjeller mellom kohortene innenfor landene som må kunne forklare forskjeller mellom dem. Med en slik tilnærming kan vi se bort fra alle konstante forskjeller mellom landene, det vil si alle forskjeller mellom landene som er stabile over tid. En kohort eller en generasjon anser jeg som det samme, og jeg definerer de i denne oppgaven som en gruppe mennesker som har opplevd samme hendelse eller stått i samme situasjon, på samme tid i sitt livsløp (Braut, 2022).

Metodiske utfordringer og sammenligning av kohorter i det europeiske arbeidsmarkedet

Et viktig teoretisk skille i denne oppgaven går mellom individuelle versus kollektive opplevelser og erfaringer. Den enkeltes personlige opplevelser med å få innpass eller å bli utestengt fra arbeidslivet i ung alder kan ses som en individuell erfaring. Det er sannsynlig at slike individuelle erfaringer med utestengelse versus inkludering har betydning for oss også senere i livet. Men det er ikke enkelt å bestemme slike sammenhenger i empiriske data. En grunn er at de som blir inkludert i arbeidslivet vil normalt være annerledes enn de som ikke blir utestengt, og det er ikke mulig å korrigere for alle slike forskjeller, i personlighet, i mental og fysisk helse, i sosiale ferdigheter, og så videre. I så fall blir det vanskelig å bestemme akkurat hvilke kjennetegn og erfaringer som gir opphav til de forskjellene som vi studerer, herunder i hva vi senere anser som viktig i våre liv.

Noen av disse forskjellene i arbeidsledighet har vært relativt stabile over tid. Eksempelvis har mange land i Sør-Europa hatt vesentlig høyere arbeidsledighet enn landene i Nord-Europa, noe som har gjort det spesielt vanskelig for unge voksne å få innpass i arbeidslivet i mange sør-europeiske land. Vi kan derfor anta at slike forskjeller mellom nord og sør i Europa har bidratt til å skape forskjeller i hva befolkningen i disse landene anser å være viktig i sine liv.

Men her står vi overfor et metodisk problem som ligner på problemet med å sammenligne de som selv har vært arbeidsledige med de som ikke har vært arbeidsledige (nevnt ovenfor). Vi vet ikke om det er arbeidsledigheten eller alle andre forskjeller mellom ulike deler av Europa (som de fins det mange av) som har gitt opphav til de forskjellene som vi studerer, i mitt tilfelle hva folk flest anser som viktig i sine liv. Av den grunn vil jeg i mine empiriske analyser kontrollere bort alle forskjeller mellom de cirka 27 landene som jeg studerer som har vært stabile over tid. Dette gjør jeg ved hjelp av faste effekter for landene i lineære regresjonsmodeller (forklart i metodedelene). Med en slik metodisk tilnærming kan jeg istedenfor å sammenligne land, sammenligne ulike kohorter innenfor de 27 landene som jeg har data for. Jeg undersøker om kohorter som hadde det relativt lett med å få innpass i arbeidslivet da de var unge voksne, målt som nasjonale arbeidsledighetstall den gangen, senere hadde andre verdier enn de som var unge arbeidssøkere i en periode da det var vanskeligere å få innpass i arbeidslivet.

Komposisjonelle og kontekstuelle påvirkninger på generasjonsforskjeller

Med en slik analytisk tilnærming, der jeg sammenligner kohorter innenfor europeiske land, er det viktig å skille mellom komposisjonelle (individuelle) og kollektive erfaringer og opplevelser. Det er mulig at de som selv var arbeidsledige over en viss periode på minst tre måneder i mine analyser er årsaken til at vi kan observere noen forskjeller mellom kohorter i hva de anser å være viktig i sine liv. Dette er et eksempel på det som kalles en komposisjonell forklaring. De som har individuelle erfaringer med arbeidsledighet kan utvikle andre verdier enn de som ikke har vært arbeidsledige, og når flere personer i en kohort har vært arbeidsledige, kan slike individuelle forskjeller også gi opphav til noen forskjeller mellom kohorter, kort og godt fordi komposisjonen med hensyn til tidligere erfaringer med arbeidsledighet varierer mellom kohortene.

Et annet ord for individuelle egenskaper som er mye brukt i kvantitativ forskning er komposisjon. Komposisjon kan defineres som sammensettingen av forskjellige deler, og måten de er satt sammen på (Nilstun, 2021). Komposisjonelle effekter handler om at individene i gruppesammensettingen er forskjellige, og derfor blir også utfallet forskjellig. Komposisjonelle effekter er de egenskaper og karakteristikker som kan tilbakeføres til individet og er det grunnleggende unike ved hvert enkelt individ (Agerbo, Sterne & Gunnell,

2007). Vi kan tilskrive noe en komposisjonell effekt når forskjeller mellom grupper i utfall (resultat), kan tilskrives forskjeller i gruppesammensetningen (Diez, 2002).

Men det er også mulig at hva folk anser som viktig i sine live er kollektive fenomener, og som i noen grad også varierer mellom kohorter innenfor europeiske land. Individuer handler sjeldent alene i et vakuum, de er en del av et samfunn, eller en kontekst. Kontekst defineres som en sammenheng noe befinner seg i (Hagemann, 2022). Kontekstuelle effekter er et begrep som vanligvis anvendes for å henvise til effektene av variablene definert på et høyere nivå (vanligvis gruppenivå) på resultat definert på et lavere nivå (individnivå), etter å ha kontrollert for relevante bakenforliggende faktorer på individnivå (Diez, 2002, s. 589). Et eksempel kan være hvordan trekk ved bostedskonteksten har påvirket individet, med andre ord, hvordan individet har blitt påvirket og formet av sine omgivelser (Macintyre, Maciver & Sooman, 1993).

Jeg antar at hva vi anser som viktig i våre liv ikke bare er betinget av komposisjonelle effekter (individuelle erfaringer), det er også betinget av erfaringer til folk som vi kjenner og som vi sammenligner oss med. Unge personer har en tendens til å sammenligne seg med andre unge personer som de kjenner, som de har gått sammen med på skoler og barnehager gjennom oppveksten. Jeg antar også at verdier er kollektive fenomener, som artikuleres og utvikles på ulike nivåer i et samfunn, og som i noen grad kan være spesifikke for hver generasjon. Disse antagelsen impliserer at hvis mange personer i en kohort i et land har problemer med å sikre egen forsørgelse eller på andre bli fullverdige medlemmer av samfunnet, så vil dette påvirke verdiene ikke bare til de som føler seg utestengt, men også til andre personer som står de utestengte nært, som de på grunn av felles oppvekst og andre feller erfaringer har en tendens til å sammenligne seg med.

Det fins mye forskning som viser at hva folk anser som viktig i livet varierer mellom land (Hofstede, 2001; Abramson & Inglehart, 2009; Blekesaune & Quadagno, 2003) og at disse verdiene også endres over tid, noe som i noen grad har blitt sett i sammenheng med at yngre kohorter har andre verdier enn eldre kohorter (Inglehart & Abramson, 1994). I relasjon til disse tidligere studiene, går denne oppgaven (minst) et skritt videre ved å undersøke om jeg kan predikere endringer i verdier mellom generasjoner ved hjelp av nasjonale arbeidsledighetstall den gang respondentene var unge voksne.

Akkurat hvilke verdimeslige endringer slike felles opplevelser av utestengelse versus inkludering i samfunnet som unge voksne kan gi, vil jeg komme tilbake til når jeg har presentert verditaksonomien til Shalom Schwartz (2012) som jeg vil bruke i mine empiriske analyser.

2. Verdier

I dette avsnittet vil jeg først redegjøre for noen ulike syn på verdier og holdninger, deretter hva som menes med verdier i denne studien, før jeg redegjør for teorien om grunnleggende verdier. De ulike hypotesene presenteres før jeg kommer med eksempler på studier av verdier i en sosiologisk tradisjon.

Ulike teoretikere har lenge sett på verdier som sentrale om man har som mål å forstå adferd og holdninger, de har gjerne sett på verdier som noe dypt rotfestet i oss, med abstrakte motivasjoner som viser vei, og både forklarer og berettiger adferd, meninger og normer (Davidov, Schmidt & Schwartz, 2008). Det har vært et yndet område som også har blitt brukt til å studere folks holdninger (Vernon & Allport, 1931). Verdier kan på et aggregert nivå, også brukes til å karakterisere samfunn, individer og kulturelle grupper, til å se på endringer over tid og for å forklare grunnleggende motivasjon til ulike handlinger eller holdninger (Schwartz, 2012). Dette er dette teoretiske perspektivet jeg benytter meg av, og i verditeori har det vært en vanlig oppfatning at verdier sosialiseres inn i mennesket i ung alder og at de herdes i tidlig voksen alder. Studier har vist at de kan være godt etablert allerede i 14-års alderen. Eksempler på dette er holdninger til innvandring og i hvor stor grad man har tillit til politikere (Hooghe & Wilkenfed, 2008). Verdier viser seg også i stor grad å være stabile gjennom livsløpet (Rokeach & Ball-Rokeach, 1989). Et eksempel på dette er studien til Ronald Inglehart (1985) som viste at verdier aggregert på et større nivå, holdt seg noenlunde like over et tiår. Selv om det var varians på individnivå, viste den at når man aggregere verdier holder de seg robuste (Inglehart, 1985).

Verdiavklaring i denne studien

For å løse problemstillingen i denne studien er sosialpsykolog Shalom Schwartz sin teori om grunnleggende verdier (Schwartz, 2012), den mest egnede teorien jeg har funnet. Teorien bygger på Milton Rokeach (1973) sin forskning med å forstå og kategorisere verdier (Rokeach, 1973). Schwartz posisjonerer sin teori i en sosiologisk tradisjon med en kvantitativ psykologisk tilnærming (Davidov mfl., 2008), hvor han er tydelig på at han har fått inspirasjon fra blant annet Max Weber og Émile Durkheim (Schwartz, 2012). Teorien har klare definisjoner og det er tett kobling mellom det teoretiske og det målbare, teorien er med andre ord nært knyttet til operasjonaliseringen. Den er både en av de mest teoretisk rotfestede og empirisk validerte verdisystem, og den har blitt validert tverrkulturelt i mer enn 80 land

(Azimi & Schewe, 2022). Analyser fra mer enn 200 utvalg i mer enn 60 nasjoner fra alle kontinenter i verden støtter opp om teorien hans (Schwartz, 1992, 1994; Schwartz & Sagiv, 1995; Schwartz mfl., 2001). Teorien om grunnleggende verdier har vist seg å kunne predikerer for eksempel positivt velvære (Burr, Santo & Pushkar, 2011), men også negative følelsesmessige tilstander (Schwartz, Sagiv & Boehnke, 2000).

Jeg legger følgende verdiforståelse til grunn i denne studien: *Grunnleggende verdier må forstås som ønskelige, oversituasjonelle mål, som varierer i viktighetsgrad og som fungerer som ledetråder i menneskers liv* (Schwartz, mfl., 2001, s. 521), *verdiene representerer de bakenforliggende motivasjoner til våre handlinger* (Schwartz, 2012). I vedlegg 1 har jeg redegjort for de seks ulike funksjonene og egenskapene som Schwartz mener verdiene inneholder, og det han kaller «naturen til verdiene» (Schwartz, 2012). De grunnleggende verdiene må forstås som hva folk anser som viktige i sine liv.

Grunnleggende verdier

Jeg har oversatt teorien til norsk i denne studien, og har etter beste evne funnet de ordene og synonymene jeg mener ligger nærmest originalspråket til teorien, som er engelsk.

Verditaksonomien til Schwartz, består av fire dimensjoner på et overordnet eller høyere nivå; Verdier med en sosial orientering, verdier med en personlig orientering, verdier med en konservativ orientering og verdier som handler om åpenhet for endring (Schwartz, 2012).

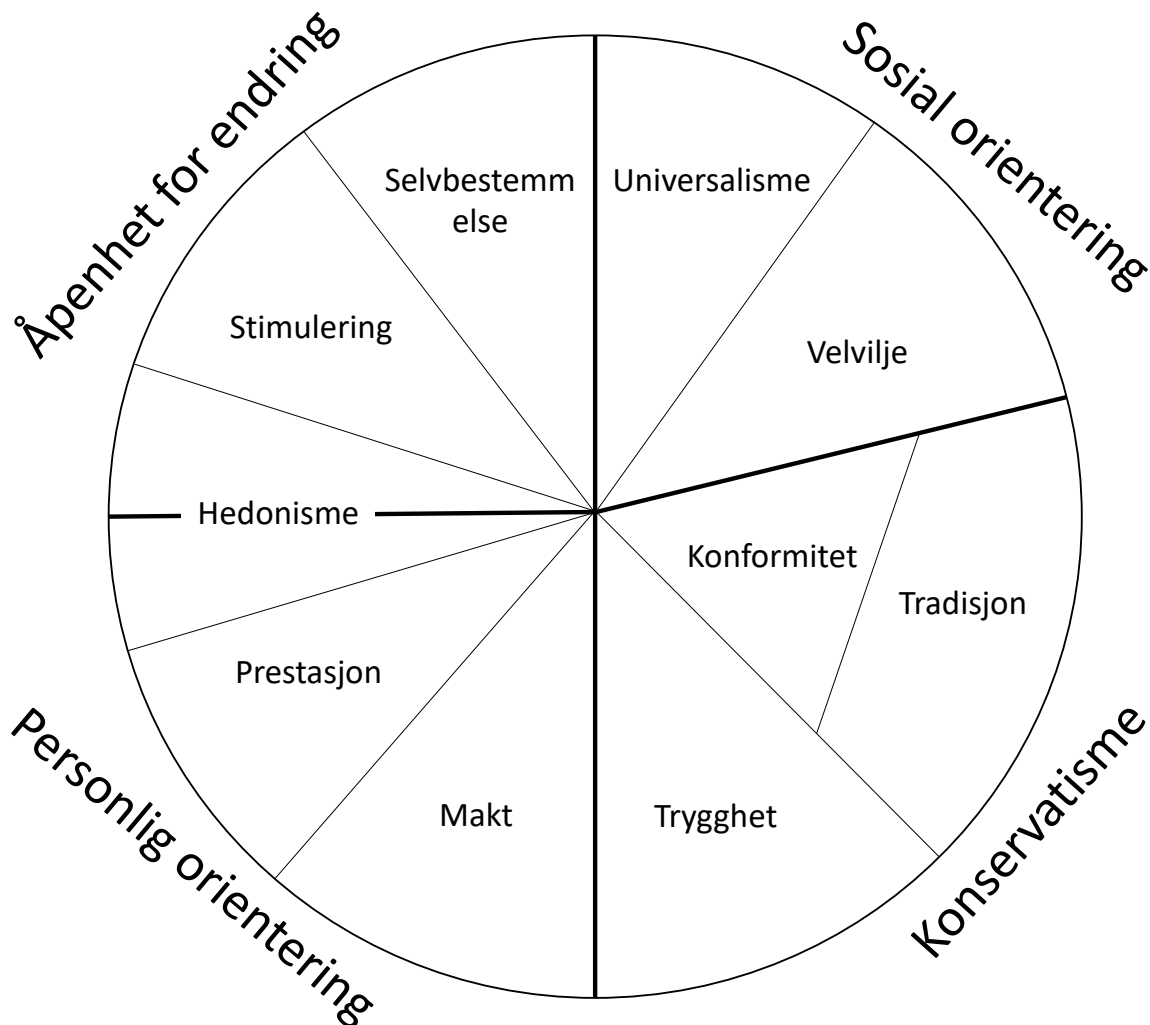
Verditaksonomien består også av 10 verdier på et lavere nivå. De 10 verdiene på et lavere nivå kan ses som mer spesifikke utlegninger av de mer generelle og abstrakte verdiene på et lavere nivå. De kan også lettere forstås, ut fra målet de uttrykker. De er universelle og henger sammen med funksjonene til verdiene (Schwartz, 2012). Sammensetningen av de ulike verdiene kan ses i Figur 1, og det jeg kaller verditaksonomien. Verditaksonomien representerer universelle verdier, og gir et samlet bilde over hva som er viktig i en persons liv.

Verditaksonomien henger sammen gjennom en dynamisk relasjon hvor en *personlig orientering* (prestasjon og makt), står i motsetning til verdier som har en *sosial orientering* (universalisme og velvilje). Setter man prestasjon høyt (personlig orientering), kan dette undergrave hvor viktig universalisme er (sosial orientering) (Schwartz mfl., 2001). På samme måte finner man et motsetningsforhold mellom *konservative verdier* (trygghet, tradisjon og

konformitet), og *åpenhet for endring* (stimulering og selvbestemmelse) (Schwartz mfl., 2001). Verditaksonomien i Figur 1, gir et godt bilde av de forskjellige relasjonene og konfliktene mellom verdiene, og jo nærmere hverandre verdiene i verditaksonomien er, jo nærmere er de underliggende motivasjonene. Vi finner et eksempel i verdien tradisjon (*konservative verdier*) som har en relasjon til verdien konformitet (*konservative verdier*), ettersom begge verdiene motiverer til underkastelse for eksterne forventninger (Schwartz mfl., 2001). Dette går begge veier, jo større avstand det er mellom verdiene i sirkelen jo større avstand er det mellom verdiene og de underliggende motivasjonene (Schwartz mfl., 2001).

Figur 1. Verditaksonomien

Figuren viser relasjonene mellom de ti motiverende verdier, og de fire høyere dimensjonene.

Sosial orientering

Sosial orientering (Figur 1.) har jeg oversatt fra selv-transcendence og inneholder verdiene universalisme (universalism) og velvilje (benevolence). En sosial orientering fremhever viktigheten av å prioritere samfunnets og naturens velvære over egne personlige interesser. Denne orienteringen legger vekt på å anerkjenne andre som likeverdige, og å vise genuin omsorg for deres velferd. Dette innebærer en verdsettelse av kollektivitet og fellesskap, og understreker betydningen av samarbeid, altruisme, og respekt for miljøet (Schwartz, 2012; Giménez & Tamajón, 2019).

Personer som setter verdien universalisme høyt vil typisk være like inkluderende i møte med alle, og gjerne ha dette som et prinsipp i livet. **Universalisme** (Figur 1.) har det definerende mål verdsettelse, toleranse, forståelse og beskyttelse for alle menneskers velferd og for naturen (Schwartz, 2012, s. 7), denne verdien står i kontrast til velviljeverdier på bakgrunn av fokuset på inn-gruppens ve og vel (Schwartz, 2012, s. 7) Inkluderende verdier stammer fra behovet om å overleve for individer og grupper, og disse behovene blir først anerkjent når man er klar over knappheten på naturressurser og når man møter andre utenfor primærgruppen (inn-gruppen) (Schwartz, 2012, s. 7). Universalisme kombinerer to undertyper av bekymring, den ene handler om velferden til de i det større samfunnet og verden, mens den andre handler om naturen (Schwartz, 2012, s. 7).

Setter man velvilje høyt, vil en typisk velvilje handling være å gjøre noe fint for de man bryr seg om, de som står en nær. **Velvilje** (Figur 1.) defineres ut ifra målet om å bevare og forbedre velferden til inn-gruppen, de man er i hyppig personlig kontakt med. Verdien om velvilje stammer fra organismenes behov for tilknytning og fra det grunnleggende kravet om jevn gruppefungering (Schwartz, 2012, s. 7). Det viktigste er relasjonene innenfor familien og andre inn-grupper, verdien om velvilje legger særlig vekt på frivillig omtanke for andre velferd (Schwartz, 2012, s. 7). Både universalisme og velvilje handler om å bry seg om andre enn seg selv, men de har et motsetningsforhold. Å bry seg om inn-gruppen (velvilje) kan komme i konflikt med å skulle være inkluderende (universalisme).

Konservatisme

Konservatisme (Figur 1.) har jeg oversatt fra conservation og innebefatter verdiene konformitet (conformity), tradisjon (tradition) og trygghet (security). Konservatisme

vektlegger opprettholdelsen av sikkerhet og stabilitet i ens umiddelbare omgivelser. Dette omfatter spesielt en betoning på å sikre en vedvarende stabilitet, opprettholde tradisjonelle praksiser og oppfordre til underkastelse og selvbeherskelse. Det sentrale målet for konservatisme er å bevare det etablerte og det kjente, å minimere endringer og å verdsette tradisjonens rolle i å gi struktur og orden til samfunnet (Schwartz, 2012; Giménez & Tamajón, 2019).

I denne studien vil individets ønske om å være lik de man sammenligner seg med (samme kohort), være et eksempel på å være konform. **Konformitet** defineres ut i fra målet om overenstemmelse med omgivelsene, det vil si at man er tilbakeholden med handlinger og impulser som kan opprøre eller skade andre eller bryte sosiale normer og forventninger (Schwartz, 2012, s. 6).

Å være opptatt av å følge sin kulturs skikker er sentralt innenfor verdien tradisjon. **Tradisjon** (Figur 1.) defineres ut i fra målet om respekt, engasjement rundt og aksept av ideer og skikker som ens religion eller kultur gir (Schwartz, 2012, s. 6). Ulike kulturer og grupper utvikler ulike symboler, ideer, tro og praksiser som representerer både deres felles opplevelser og skjebne. De symboliserer gruppens solidaritet og uttrykker gruppens verdi og bidrar til gruppens overlevelse (Schwartz, 2012, s. 6),

Viktigheten av å ha det trygt og godt rundt seg er sentralt i verdien trygghet. **Trygghet** (Figur 1.) definerer Schwartz ut i fra harmoni, trygghet, stabilitet i omgivelsene (samfunnet), og trygghet i relasjoner og omkring en selv (Schwartz, 2012, s. 6). Verdien trygghet stammer fra grunnleggende og individuelle gruppekrav, og noen tjener hovedsakelig individuelle interesser, mens andre gruppens (Schwartz, 2012, s. 6).

Personlig orientering

Personlig orientering (Figur 1.) har jeg oversatt fra self-enhancement og inneholder hovedsakelig verdiene makt (power) og prestasjon (achievement). Hedonisme (hedonism), havner i snittflaten mellom personlig orientering og åpenhet for endring (Figur 1), og vil bli redegjort for under åpenhet for endring.

En personlig orientering fokuserer på å fremme individets egne interesser, ofte på bekostning av andre. Denne orienteringen legger vekt på å søke personlig suksess og å oppnå dominans

over andre. Dette innebærer en vektlegging av individuell prestasjon, selvrealisering, og makt. Slike holdninger kan drive konkurranse og selvbevissthet, med en tendens til å rangere personlige mål og ambisjoner høyere enn kollektive behov eller hensynet til andre (Schwartz, 2012; Giménez & Tamajón, 2019),

Makt (Figur 1.) defineres ut i fra målet om kontroll, dominans, sosial status og prestisje over ressurser eller mennesker (Schwartz, 2012, s. 5). I de fleste mellommenneskelige relasjoner på tvers av kulturer kommer det fram av empiriske analyser at det finnes en dominans og underkastelsesdimensjon. Mennesker behandler makt som en verdi for å rettferdiggjøre og for å motivere gruppemedlemmer til å akseptere denne dominans og underkastelsesdimensjonen (Schwartz, 2012, s. 5-6).

Å vise fremragenhet er sentralt i verdien prestasjon. **Prestasjon** (Figur 1.) er definert ut i fra målet om personlig suksess, dette gjøres gjennom å påvise kompetanse i samsvar til de rådende sosiale standarder (Schwartz, 2012, s. 5). Å handle på en kompetent måte som gir ressurser er nødvendig for individets overlevelse og for at institusjoner skal nå sine mål. Om prestasjon er viktig vil individet søke suksess gjennom å nå sine mål for å oppnå sosial anerkjennelse. (Schwartz, 2012, s. 5).

Åpenhet for endring

Åpenhet for endring består hovedsakelig av verdiene stimulering (stimulation) og selvbestemmelse (self-direction). Hedonisme deler elementer av både åpenhet og prestasjon og går derfor under både åpenhet for erfaring og personlig orientering (Schwartz, m fl., 2001). Åpenhet for endring handler om å verdsette frihet, uavhengighet, spenning, kreativitet og utfordrende ideer, og disse verdiene oppmuntrer til atferd som er innovative, varierte og prøver ut nye ting. Vekst og utvikling på et personlig nivå og for samfunnet som helhet er viktig og, man uttrykker gjerne en positiv orientering mot fremtiden og mot endring, fremfor å beholde tingene slik de er (Schwartz, 2012).

Stimulering (Figur 2.) har de definerende målene, originalitet, spenning og utfordring i livet. Stimulasjonsverdier har rot i organismenes behov for stimulering og variasjon, dette for å opprettholde et positivt og optimalt aktiveringsnivå (Schwartz, 2012, s. 5.).

Selvbestemmelse (Figur 2.) er ifølge Schwartz definert ut ifra det målet om uavhengig handling, tankegang, valg og utforskning (Schwartz, 2012, s. 5). Det stammer fra alle organismer sine behov for mestring og kontroll, og det samspillende kravet til uavhengig og autonomi (Schwartz, 2012, s. 5). Typiske eksempler er at man er veldig nysgjerrig og interessert i ting.

Hedonisme (Figur 2.) defineres ut ifra individets mål om tilfredstillelse (sanselig) og nytelse. Denne verdien har rot i både organismens behov, men også gleden i å bli tilfredsstilt (Schwartz, 2012, s. 5).

Hypoteser

Forskning har vist at grunnleggende verdier er stabile over tid (Schwartz, 1992, Hitlin og Piliavin, 2004), men de kan endres. For eksempel hvis det skjer store hendelser når man fortsatt er relativt ung (Daniel mfl., 2013; Vecchiene mfl., 2016). Det betyr at når det har skjedd en endring i konteksten rundt folk, kan dette påvirke hva de anser som viktig i sine liv. Longitudinelle data har også vist at når betydningen av en bestemt verdi øker over tid, er den vanligvis ledsaget av en økning i viktigheten av andre verdier som er forenlige med den første verdien, samtidig observeres en reduksjon i viktigheten av verdier som er i konflikt med den økende verdien (Bardi, Lee, Hoffmann-Towgh & Soutar, 2009). For teste problemstillingen om at hvor lett det er å få innpass i arbeidslivet når man er ung voksen har betydning hva vi anser som viktig også senere i livet, har jeg 4 hypoteser i samsvar med verditaksonomien. Høy arbeidsledighet i landet da en var ung voksen gjorde at de:

- H1 fikk en sterkere personlig orientering
- H2 ble mindre konservative
- H3 ble mindre sosialt orienterte
- H4 ble mer åpne for endringer

H1 (sterkere personlig orientering) og H2 (mindre konservative) anser jeg som de sterkeste av disse hypotesene fordi jeg finner det vanskelig å argumentere for motsatte effekter av høy arbeidsledighet den gang de var ung voksen. H3 (svakere sosial orientering) og H4 (mer åpen for endring) anser som noe svakere hypoteser fordi her mener jeg at det også mulig å argumentere for motsatte effekter. De unge voksne er de som enhver tid er 20–24 år, eller 22–26 år hvis de har tatt høyere utdanning.

Verdier i en sosiologisk tradisjon

Det finnes flere eksempler på at å undersøke hva folk anser som viktig i sine liv ikke er noe nytt i den sosiologiske tradisjonen. Klassiske sosiologer som Émile Durkheim, Max Weber og Talcott Parsons var alle av den oppfatningen av at folk som bodde i forskjellige samfunn kunne ha forskjellige verdier (Durkheim, 1897/1964; Weber, 1905/1958; Schwartz, 2012). Flere nyere sosiologer har også utviklet anerkjente teorier for å forklare og forstå dette. Pierre Bourdieu sin teori om habitus er et eksempel på dette og kan forstås som et forsøk på å forklare hvorfor man verdsetter x mer enn y. Da særlig hvordan motivasjonsfaktorene, de bakenforliggende verdiene som ligger dypt inne i individet kan tenkes å motivere til forskjellige handlinger. Teorien om habitus forsøker å forklare de bakenforliggende grunnene til at vi heller velger å bruke fritiden vår på å lese en roman, enn å se på nyeste episode av en reality-serie på tv (Bourdieu, 1989; Benson, 2016).

Et annet eksempel finner vi hos Antony Giddens og begrepet om praktisk bevissthet. Dette involverer all type handling et individ foretar seg, særlig den typen handling man tar for gitt uten å tenke nevneverdig over det (Ritzer & Stepnisky, 2014). I likhet med Schwartz viser både Bourdieu og Giddens teorier til de usynlige bakenforliggende motivasjonsfaktorer som ligger til grunn for at mennesker handler som de gjør, hvor summen av handlingene blir da et resultat av de bakenforliggende motivasjonsfaktorene.

3. Tidligere forskning

I dette kapittelet vil jeg først redegjøre for komposisjonelle og kontekstuelle effekter. Deretter presentere noen klassiske sosiologiske studier om livsløpsteori og livsløpsperspektivet. Jeg vil også presentere ulike perspektiver og faktorer for at barndommen varer lenger i dag. Til slutt forskning knyttet til teorien om grunnleggende verdier.

Komposisjonelle og kontekstuelle effekter

Durkheim var tidlig ute med å se på de kontekstuelle effektene når han undersøkte forskjeller mellom samfunn, og argumenterte for at det er sosiologenes oppgave å studere det han kalte for sosiale fakta. Poenget til Durkheim var at selvmordstallene hang sammen med store endringer i samfunnet, og han dro derfor paralleller til hvordan de kontekstuelle effektene påvirker individet. Eller for å bruke Durkheims eget begrep, hvordan forskjellige sosiale fakta fører til forskjellige utfall i forskjellige samfunn (Durkheim, 2012, s. 30).

Sosiale fakta må ses på som strukturer og krefter som er utenfor individet, men som individet blir tvungen av (Ritzer & Stepnisky, 2014). I boka Selvmordet forsøker Durkheim ikke bare å se på hvorfor individ a eller b gikk selvmord, men han var interessert i årsakene til forskjellene i selvmordstall mellom forskjellige grupper, religioner, land og flere kategorier av mennesker. Poenget til Durkheim var nettopp at det var de sosiale fakta som førte til forskjellene i selvmordstall (Ritzer & Stepnisky, 2014). Sagt på en annen måte, han forsøkte å måle de kontekstuelle forskjellene mellom samfunn. Hvor han fant ut at forskjellige sosiale fakta eller kontekstuelle effekter førte til forskjellige utfall i selvmord, ettersom han fant ut at den største forskjellen i selvmordstall var mellom land, og at hvert samfunn har sitt eget selvmordstall (Durkheim, 1897/1964).

Kontekstuelle og komposisjonelle effekter kan begge være med på å påvirke de individuelle resultatene i denne studien. De komposisjonelle effektene vil forklare utfallet (resultatet) til individene basert på de individuelle karakteristikene til individene. Mens de kontekstuelle effektene vil forklare utfallet (resultatet) til individene basert på konteksten som individene har operert i (Leyland & Groenewegen, 2020). En analyse av kontekstuelle effekter kan introdusere en ytterligere dimensjon av kompleksitet i regresjonsmodellering, men med tilstrekkelig justering for potensielle forskjeller i sammensetningen mellom enhetene på et høyere nivå i regresjonsmodeller, vil det være mulig å bedømme betydningen av kontekstuelle

variabler. Med bruk av flernivåanalyse vil man kunne utforske virkningen av komposisjonelle og kontekstuelle faktorer, og tolkningen av potensielle komplekse modeller (Leyland & Groenewegen, 2020).

Et komposisjonelt perspektiv på de grunnleggende verdiene til et individ, kan innebære at individets verdier er unike, ettersom individer er med på å komponere sin egen tilværelse, og kan også derfor bestemme hvilke verdier de ønsker å vegne om i eget liv. Motsatt vil et kontekstuellt perspektiv anta at verdiene dine ikke er unike, men et resultat av konteksten du er oppvokst og befinner deg i. Et godt eksempel på viktigheten av å vurdere både komposisjonelle og kontekstuelle effekter finner vi i en nasjonal studie i Sverige, som inkluderte alle født mellom 1989 til 1993. Studien fant nemlig en sterk korrelasjon mellom lavinntekts barnefamilier og voldelig kriminalitet og rusmisbruk. Problemet var at denne korrelasjonen forsvant når man justerte for uobserverte familiære risikofaktorer, som genetiske (komposisjonelle) forskjeller (Sariaslan mfl., 2014).

Forskning på livsløp

I studiet av menneskers liv er livsløpsperspektivet eller livsløpsteorien den mest spennende teoretiske retningen som jeg har fått kjennskap til. Glen Elder (1974) er muligens den mest kjente moderne livsløpsforskeren i sosiologisk tradisjon, han er mest kjent for boken «Children of the Great Depression» (Elder, 1974; Giele & Elder, 1998). Han utarbeidet livsløpsperspektivet basert på fem nøkkelfaktorer: Livsløpsutvikling, menneskelig agens, tidspunktet for beslutninger, historisk tid og geografisk sted og hvilke liv man er sammenvevd med (Giele & Elder, 1998). Observante sosiologer har påpekt at Elders fem nøkkelfaktorer minner sterkt om Talcott Parsons teori om AGIL-skjemaet, som består av funksjonene: integrasjon, måloppnåelse, tilpasning og mønsteropprettholdelse (Giele & Elder, 1998).

Som et begrep definerer Giele og Elder livsløpsperspektivet: «*som en sekvens av sosialt definerte hendelser og roller som individet utfører over tid*» (Giele & Elder, 1998, s. 22). Livsløpsperspektiv tar utgangspunkt i individets ferd gjennom livet, og da spesielt betydningsfulle hendelser. Det er gjerne ekteskap, fødsel av barn, skilsmisse, inngåelse i arbeidsmarkedet, perioder med arbeidsledighet, endring av yrke og pensjonering (Kjølørød, 2021). Disse betydningsfulle hendelsene kan som (som nevnt over) blir påvirket av ulike faktorer.

Det er ikke lenge siden livsløpsperspektivet var et nokså ukjent perspektiv (Elder mfl., 2003). Til tross for at bruken av livsløpsperspektivet går langt tilbake. Et tidlig eksempel på analyser av livsløp finner vi hos Thomas og Znaniecki (1927) «The Polish Peasant in Europa and America». Forfatterne mente at for å forstå polske migranter i USA, så måtte de forstå de sosiale endringene som hadde skjedd både på den polske landsbygda, og etterhvert i USA da de kom dit. Grunnen var at disse polske migrantene bar med seg alle erfaringene fra tidligere faser av livsløpet, og de var en del av deres egen forståelse og atferd. Forfatterne brukte data som omhandlet migrantenes egne beskrivelser av sine liv i form av brev, dagbøker og egne nedskrevne livshistorier. Boka markerte også en mer empirisk orientert forskning ved det som hadde vært et teoretisk orientert sosiologisk forskningsmiljø ved Chicago-universitetene (Thomas & Znaniecki, 1927; Elder, 1974; Johansen & Skilbrei, 2011).

Et annet tidlig eksempel på livsløpsforskning finner vi hos den ungarske sosiologien Karl Mannheims essay «Das Problem der Generationen» fra 1928. Mannheim mente (som Thomas og Znaniecki, 1927) at folk blir påvirket av sine sosialhistoriske miljø, herunder betydningsfulle hendelser, som de blir en del av, og da i spesielt ung alder. I neste omgang vil disse felles erfaringene påvirke hendelser som påvirker fremtidige generasjoner. Mannheim var tidlig ute med å argumentere for forskjeller mellom generasjoner. På et teoretisk nivå var dette et mer omfattende bidrag, og det har da også blitt beskrevet som den mest systematiske og utviklede teorien om generasjoner i et sosiologisk perspektiv (Mannheim, 1952; Pilcher, 1994).

I livsløpsforskning har man muligheten til å undersøke hvordan verden så ut tidligere, har betydning for hvordan verden ser ut her og nå for individet. Et eksempel er hvordan det så ut rundt individet (konteksten), påvirker hvordan livet ser ut senere for det samme individet (Mayer, 2009). Dette perspektivet brukes i denne studien hvor det undersøkes hvordan høy arbeidsledighet (i konteksten) som ung voksen påvirker hva som er viktig senere i livet. Livsløpsperspektivet store teoretiske fordel er at det evner å omfatte flere ulike typer av kulturell, sosial, individuell variasjon. Hvor longitudinelle studier har blitt den primære metoden ettersom den kan måle de betydningsfulle hendelsene som former individet over tid (Giele & Elder, 1998).

Livsløpsperspektivet passer godt for forskning som handler om menneskers utvikling og alder, og den kan gi et rammeverk for beskrivende og forklarende forskning. Ettersom det identifiserer og dekker formuleringen av forskningsproblemer, begrunnelse for utvalg, og bakgrunn for forskningsdesign og datanalyse (Elder, Johnson og Crosnoe, 2003). Det er viktig å understreke at livsløpsperspektivet er forankret i et kontekstualistisk perspektiv, det vil si hvordan konteksten omkring individet former og påvirker individet på ulike måter. Det innebærer at man fokuserer på implikasjonene av ulike «sosiale veier» (social pathways) individet tar i livet. Man undersøker den historiske tiden og stedet som omkranset individet, og hvordan det har hatt konsekvenser for individets aldring og utvikling. Et eksempel på dette er hvordan en gitt situasjon eller flere situasjoner i en viss periode av livet, påvirker utviklingen og det senere livet til individet (Mayer, 2009).

Senere voksen i dagens samfunn

Antakelsen om at verdier vi blir senere voksen, eller at verdier formes senere i dag enn i tidligere perioder, kan skyldes en standardisering av barne- og ungdomsforløpet. Dette kan beskytte individer mot ytre situasjoner. Flere har ment at barndommen har blitt mer standardisert i den moderne vestlige verden enn den var i tidligere perioder (Ariès, 1965; Postman, 1985; Settersten Jr & Ray, 2010; Hochschild & Machung, 2012). Dette medfører at barn blir i større grad skånet for ytre faktorer som økonomiske nedgangstider i samfunnet som helhet. Når en selv kommer i en alder der en flytter hjemmefra og søker arbeid, får oppgangs- og økonomiske nedgangstider større konsekvenser for individene. Det er grunn til å tro at man i dag blir senere utsatt for slike konsekvenser ettersom det er flere unge voksne som bor hjemme hos sine foreldre lenger enn i tidligere perioder (Filandri & Bertolini, 2016).

Flere forskere har ment at overgangen til voksenlivet skjer senere i dag enn i tidligere perioder. Et eksempel finner hos sosiolog Frank Furedi (2001) som hevder at det er en tendens til at unge voksne ikke blir behandlet som voksne, og i høyere utdanning mener han studenter blir behandlet som barn. Dette kan skyldes overbeskyttende foreldre som han mener er vanlig i vestlige samfunn, og som fører til at barn beskyttes mot risikoer av foreldre. Dette hindrer unge mennesker fra selvstendig læring, og til å ta viktige beslutninger, samt å bygge opp selv tillit og motstandskraft (Furedi, 2001, 2002, 2016)

Et lignende perspektiv finner vi hos sosiolog Michael Kimmel (2009) som mener at det har oppstått en ny livsfase, spesielt for unge gutter mellom barndom og voksenlivet. Den starter når man er i midten av tenårene og slutter i midten av tjuårene (Rapp & Andersen, 2009, s. 946). Kimmel beskriver en ny livsfase som medfører at overgang til å bli voksen kommer senere i livet (Kimmel, 2009, s. 43). Dette er en fase av livet der normer og verdier tillater unge mennesker å utvikle et sosialt liv med venner/kompiser som kan bestå av sport, videospill og festing, uten de sosiale normene som i tidligere perioder dikterte veien til et ansvarlig voksenliv. Kimmel fremstiller denne perioden som en ustabil arena hvor man har tilgang til mange av mulighetene i voksenlivet, men med få av de moralske og tidligere begrensningene som oppfordret til å ta ansvar (Kimmel, 2009, s. 43).

Tilsvarende oppfatninger finner vi hos Tanner og Arnett, som også mener at overgangen til det å bli voksen nå inntreer senere enn i tidligere perioder (Tanner, 2006; Arnett, 2014). De benytter seg av et livsløpsperspektiv og mener at livsfasen «ung voksen» er preget av to viktige prosesser: omorientering og egoutvikling (Tanner, 2006, s. 304). Omorientering handler om å gå fra å være avhengig av foreldre til å ha forpliktelser som jobb, forhold og barn. Egoutvikling handler om å utvikle en mer integrert og helhetlig selvoppfatning (Tanner, 2006, s. 304). Disse prosessene er interessante ettersom egoutviklingen dreier seg utviklingen av hva folk anser som riktig og galt i sine liv, på denne måten henger dette sammen med de grunnleggende verdiene og hva de anser som viktig i sine liv.

Det kan være ulike oppfatninger om akkurat hvilken alder unge mennesker eksponeres for livets økonomiske realiteter. En studie fra 2006 basert på dybdeintervju av 300 amerikanere mellom 20 til 29 år, indikerer at overgang til et selvstendig liv som voksen inntreer en gang etter 18-års alderen og ender en gang rundt 25-års alder. Deltakerne ga uttrykk for at det var mange signifikante livshendelser som inntreer i denne livsfasen (Lloyd, 2006, s. 378).

Økonomi, utdanning og verneplikt

Et kontekstuellet perspektiv på ulike årsaker som kan ramme livsbetingelsene til de yngre generasjonene kan vi finne i de økonomiske forutsetningene, disse forklaringene viser hvordan de økonomiske forutsetningene kan være dårligere for yngre generasjoner nå, enn i tidligere perioder. Økonomer har vist hvordan de økonomiske forutsetningene blant yngre generasjoner i USA er dårligere enn for de eldre (Allison, 2017, s. 5.). De som er født i starten

av 1980-tallet til midten av 1990-tallet (Milleniumsgenerasjonen) har en halvparten så stor nettoformue som de som er født mellom 1946 og 1964 (etterkrigsgenerasjonene). Attpåtil har lønnen falt med 20 % for dagens unge arbeidere. (Allison, 2017, s. 5). Tall fra USA representerer ikke hvordan det står til i Europa, men i en rapport med navnet; “Understanding low wage growth in the euro area and European countries” forsøker forfatterne å forstå hvorfor lønnen i EU har holdt seg lav, på tross av at arbeidsmarkedet har blitt bedre siden 2013. Rapporten viser hvordan forhandlet lønn samlet sett har vært synkende fra 1999 til 2019 i Europa (Nickel, Bobeica, Koester, Lis & Porqueddu, 2019, s. 6). Vi finner lignende tall fra Norge, hvor Norges Bank spår null reell lønnsvekst fra 2013 til 2023. Med reell lønnsvekst menes at kjøpekraften ikke har økes når man kontrollerer for inflasjon (Bjørnestad, 2020).

En annen kontekstuell faktor som var vanlig i tidligere perioder var obligatorisk verneplikt i militæret, det var noe de fleste menn måtte gjennomgå og det ble sett på som en overgang til voksenlivet (Tarabar & Hall, 2016). I dag er ikke det like vanlig og de fleste i hver generasjon blir ikke lenger innkalt til militærtjeneste (Tarabar & Hall, 2016). En annen viktig faktor i overgangen til voksenlivet handler om å stifte familie. I de fleste OECD land får kvinner nå sitt første barn etter fylte 30 år (OECD Family Database, 2022). Andelen kvinner som tar høyere utdanning har økt betraktelig og kan være en av de kausale faktorene som har påvirket alderen kvinner får sitt første barn. I de fleste OECD-land har kvinner i alderen 25-34 år høyere utdanning (OECD, 2022).

Glen Elders teori om livsløpet

Individets sosiale veier, opplevelser, roller eller sekvenser av roller, består av overganger eller endringer i en rolle eller tilstand. Eksempler på overganger er å gå fra å bo hos sine foreldre til å flytte for seg selv, bli foreldre, eller å gå fra student til arbeidstager (Elder mfl., 2003, s. 8). En overgang innebærer gjerne endringer i identitet og status. Denne endringen påvirker hvordan individet betrakter seg selv, og hvordan individet blir betraktet av andre, derfor vil overgangen for mange føre til en atferdsendring (Elder mfl., 2003, s. 8).

Overganger tidlig i livet vil gjerne ha større og noen ganger livslange konsekvenser for de sosiale veiene. Det er som oftest i starten av livet man former identitet, planlegger og tar

beslutninger som kan være avgjørende for hvor man ender opp senere i livet. Kjente eksempler på dette er barnefødsel og militærtjeneste (Elder mfl., 2003, s. 8).

I likhet med overganger, kan vendepunkter i livet ha store konsekvenser. Vendepunkter kan være vesentlige endringer i retningen i livene til folk. Et typisk vendepunkt kan være plutselig arbeidsløshet (Elder mfl., 2003, s. 8). Begreper som sosiale veier, overganger og vendinger er nyttig når man skal beskrive folks bevegelse gjennom biografisk og historisk tid. Hvor forskjell i alder, kan være et verktøy for å forstå livets skiftende kontekster (Elder mfl., 2003, s. 8). Med andre ord vil man befinne seg i forskjellige kontekster når man er 16 år og 21 år, og likeså en annen når man er 35 år. Ved å sammenligne disse ulike aldre har man et godt utgangspunkt for å forstå hvordan de forskjellige kontekstene man befinner seg i, i løpet av livet, påvirker oss.

Livsløp: longitudinelle data

Mye livsløpsforskning, også sosiologisk livsløpsforskning har vært preget av individualistiske perspektiver. Hvor selve ferden til individet gjennom livet, forklarer hvorfor individene har blitt som de er. Et eksempel er argumentet om at livsløpsforskning bør studere flere overganger og vendepunkter i individenes livsløp, framfor å kategorisere ulike representanter for forskjellige grupper som for eksempel «dropouts» (Vogt, Lorentzen og Hansen, 2020). For denne typen analyser kan man bruke enten longitudinelle eller retrospektive data, og ut fra metodiske hensyn er longitudinelle data klart å foretrekke. Dette fordi retrospektive data kan formes av senere kognitive prosesser, med andre ord, hvordan vi i ettertid forstår våre liv. Det kan for eksempel være hukommelsesfeil, selektiv hukommelse og etterpåklokskap. Derfor er det ønskelig med longitudinelle data, som ble samlet inn den gang de aktuelle hendelsene fant sted (Vogt mfl., 2020). Ved å samle data fra flere tidspunkter, som jeg gjør i denne studien kan jeg analysere hvordan variabler og sammenhenger endrer seg over tid og identifisere årsakssammenhenger. Dette er spesielt nyttig når man studerer utvikling over tid og man ønsker å sammenligne hvordan samfunnet ser ut i dag, med tidligere perioder (Elder Jr, 1998).

Livsløp: tidsproblematikken

En annen tradisjon som forbindes med livsløpsforskning er såkalte kohortstudier. Det vil si studier som følger bestemte kohorter over flere tiår, ofte definert som de som ble født i et kalenderår eller en periode (Elder mfl, 2003; Braut, 2022). Internasjonalt finnes det mange

slike studier spesielt innenfor helseforskning (Simpson, 2021). Elders forskning kan ses som del av denne tradisjonen. Ved å sammenligne kohorter har man et bedre empirisk grunnlag for å si at en gitt situasjonsfaktor i en tidligere periode har konsekvenser også for senere perioder av livet. I denne studien undersøker jeg både alder, kohorter og periodeeffekter. Alder, periode og kohortanalyser (APK) har blitt viktig når man har studert tidsspesifikke fenomen i de siste 80 årene i både sosiologi, demografi og epidemiologi (Yang, Schulhofer-Wohl, Fu, & Land, 2008). I APK-analyser benytter man seg av tidsbestemte surveydata på populasjonsnivå, hvor disse ofte er et mål på individer eller grupper av individer som gjentas over en tidsdimensjon, med andre ord temporale data (Yang & Lang, 2013). Når man studerer folk gjennom tid vil det by på flere analytiske problemer ettersom man står ovenfor tre ulike tidsrelaterte effekter som man må være klar over. De er som følger: Alderseffekten (A), er effekten av forskjeller i alderen til individene i det tidspunktet man observerer noe av interesse. Periodeeffekter (P) er virkningen av forskjeller i tidsperioder for observasjon. Kohorteffekter (K) er effektene av forskjeller i fødselsår eller delte betydningsfulle livshendelser for et sett med individer (Yang & Lang, 2013).

Alderseffekter er de effektene alderen utgjør på individene. Gjennom et livsløp blir man eldre, og høyere alder er gjerne knyttet til endringer i status, roller og livserfaring. Alderseffekten er variasjonen i forbindelse med den kronologiske aldersgruppen. Med høyere alder følger også med biologiske endringer og for noen familie, barn, barnebarn, og andre individuelle endringer i det naturlige livsløpet (Yang & Lang, 2013).

Periodeeffekter vil påvirke alle individene som lever i perioden hendelsen skjer og er variasjoner over en tidsperiode som påvirker alle aldersgrupper samtidig. Eksempelvis økonomiske nedgangstider. Periodeeffekter kan også være komplekse historiske hendelser eller miljøfaktorer som vulkanutbrudd, pandemier, og store teknologiske fremskritt. Periodeeffekter vil påvirke alle individene som lever i perioden hendelsen skjer, og det er det vi kaller en periodeeffekt (Yang & Lang, 2013).

Kohorteffekter er endringer på tvers av grupper av individer som opplever den samme hendelsen i det samme året, typiske eksempler på dette er en generasjon. Følger man en generasjon kan man analysere hvordan de samme hendelsene påvirker den samme generasjonen gjennom livet (Yang & Lang, 2013). Et eksempel på kohortstudier finner vi hos Reeskens og Vandecasteele (2017) som bruker en pseudo-paneler, det vil si at de

sammenligner kohorter innenfor landene heller enn å sammenligne landene som sådan (Reeskens & Vandecasteele, 2017).

En kjent utfordring med alder, periode og kohort analyse, er å skille ut observerte tidsrelaterte endringer i alder, periode og kohortkomponenter på en tilstrekkelig måte (Yang & Long, 2013). Tar man ut tverrsnittsdata på et gitt tidspunkt vil man i utgangspunktet blande alder og kohorteffekter, det samme gjelder om man benytter seg av konvensjonelle lineære regresjonsanalyser (Yang & Long, 2013). Denne utfordringen er det viktig å være klar over, og krever en nøyaktig bruk av dummy variabler, tidsbegrensede variabler og et våkent øye når man tolker dataen. Selv om man ikke kan lene seg på statistiske modeller når man skal skille ut alder, periode og kohort effekter på en nøyaktig måte, må man ikke la vær å forsøke å få det til. Rimelige vurderinger av virkningen kan man få til ved hjelp av teori, sunn fornuft og informasjon om den avhengige variabelen. Den avhengige variabelen må da studeres fra alle tilgjengelige kilder, og når man skal konkludere må man være passende tentativ (Glenn, 2003). For å bøte på denne problematikken i så stor grad som mulig kontrollerer jeg for land, alder, og periodeeffekter når jeg sammenligner kohorter.

Tidligere forskning: grunnleggende verdier

I en komparativ kohortstudie fra 2017 som ligner på denne studien sammenlignet man alder, kjønn og land med bølger med data fra ESS, i forskjellige runder med Schwartz grunnleggende verdier. Studien undersøkte kontekstuelle endringer, og hvordan de virker på grunnleggende verdier. Det viste seg at høy nasjonal velstand og lite forskjeller i inntekt i et land predikerer forhøyet sosial orientering og lave konservative verdier (Tormos, Vauclair & Dobewall, 2017). Lav arbeidsledighet i et land sammenfalt med mindre konservatisme (Tormos mfl., 2017). Det viste seg også at en økning i økonomisk ulikhet i inntekt over tid i et land, gjorde noe med tilbøyeligheten til å forhøye konservative verdier over åpenhet til endring (Tormos mfl., 2017).

I en studie fra 2022 som også ligner på denne studien, hvor man undersøkte hvordan økonomisk ulikhet former grunnleggende verdier både tverrnasjonalt, tverrregionalt og longitudinelt med et kumulativt utvalg på rundt 220,000 deltagere (Du, Götz, King & Rentfrow, 2022a). Studien fant at økonomisk ulikhet henger sammen med en høyere personlig orientering, og en lavere sosial orientering for verdien velvilje (Du mfl., 2022a). Økonomisk

ulikhet var også assosiert med at man ble mer opptatt av prestasjon og makt innenfor hvert land, men når man sammenlignet på tvers av land ble man ikke mer opptatt av makt og prestasjon (Du mfl., 2022a).

En økonomisk nedgang i et samfunn kan føre til at samfunnet ikke oppleves like trygt. En studie som sammenlignet de grunnleggende verdiene under covid-19 pandemien i USA mellom generasjoner undersøkte nettopp dette. Studien viste at en sosial orientering, herunder universalisme og velvilje var de viktigste verdiene for begge generasjoner. For Milleniums generasjonen ble trygghet og selvbestemmelse viktigere, mens for generasjon Z (de som er født fra midten av 1990 tallet til begynnelsen av 2010 årene) ble prestasjon enda viktigere. Interessant nok vektla hverken Milleniumsgenerasjonen eller generasjon Z konformitet, stimulering eller hedonisme som viktige verdier (Azimi & Schewe, 2022)

Teoretisk er det naturlig å anta at de som setter en personlig orientering høyt (makt og prestasjon) vil ha mer rigide holdninger når det kommer arbeidslivet. Med det mener jeg at det er mindre sannsynlig at de vil unngå arbeidslivet ved å være syk eller lignende, ettersom det vil hindre de å oppnå makt og prestasjon. Dette har vist seg å være tilfelle for verdien prestasjon, hvor en studie fra Israel visste at høyere arbeidsengasjement var tilknyttet verdien prestasjon (Cohan, 2009). Studien viste også at de som var høy på verdien velvilje så ut til å utvikle større forpliktelse knyttet til arbeidsplassen, fordi de fikk en gjensidig forpliktelse til de arbeider sammen med (Cohan, 2009).

Studier som har undersøkt hvordan åpenhet for endringer påvirkes av økonomisk ulikhet, har funnet en økt tendens til å verdsette individualistiske sosiale normer og en økning i selvbestemmelse (Sánchez-Rodríguez, Willis, Jetten & Rodríguez-Bailón, 2019a; Sánchez-Rodríguez, Willis & Rodríguez-Bailón, 2019b).

Det kan også tenkes at de som er høye på verdier med en sosial orientering vil være mer positivt innstilt til at man ikke er i arbeidslivet. I en studie fra Sverige hvor man så på 22,423 svensker i arbeidslivet i alderen 20 til 64, opp mot holdninger vedrørende sykefravær og forsikring. Her kom det frem at i de fylker hvor befolkningen så på det som akseptabelt med sykefravær ikke nødvendigvis var de fylkene med høyt sykefravær (Haugen, Holm, Lundevaller & Westin, 2008). Studien viste også at politiske tilknytning til venstre eller høyre akse er viktig for synet på sykefravær, hvor de som lener til venstre politisk var mer

tilbøyelig til å benytte seg av sykefraværsforsikring sammenlignet med de som lener til høyre (Haugen mfl., 2008).

Det finnes de som sammenlignet synet på sykefravær og hvordan dette påvirker holdninger i synet på velferdspolitikken. I en studie fra 2011 så man at de som verdsatte en sosial orientering høyere, var mer positive til velferdspolitikken, mens de som satte en personlig orientering høyere var mer negative til velferdspolitikken (Kulin & Svallfors, 2013).

I en studie hvor man har sett på grunnleggende verdier og sykefravær i Norge med surveydata i to runder 2007 og 2017 viste det seg at verdiene prestasjon og selvbestemmelse hang sammen med større risiko for å fylle ut egenmelding. Stimulering (åpenhet for erfaring), viste seg å henge sammen med å være mildere i synet mot å fylle ut egenmelding (Løset, Hellevik & Soest, 2022). En teori som kan forklare dette funnet kan være at de som er opptatt av prestasjon og selvbestemmelse generelt sett er mer opptatt av seg selv, og kan tenke at de fortjener den egenmeldingen. På den andre siden var konserverende verdier tilknyttet et mer rigid syn mot egenmelding (Løset mfl., 2022). Grunnleggende verdier kan predikere kortvarig sykdom, og holdninger mot dette i en viss grad, mens det ikke ser ut som de kan predikere langvarig sykdomspermisjon (Løset mfl., 2022).

En studie som undersøkte generasjoner og arbeidsverdier, med data fra fem runder av World Values Survey og European Values Study med over 40 land, undersøkte om man blir mer arbeidsom med alderen. Forestillingen om at yngre generasjoner er mindre interessert i arbeid, og at de har et mindre optimistisk syn på karriere og lønn viste seg ikke å stemme (Hajdu & Sik, 2018). Artikkelforfatterne mener at deres funn tyder på at det negative narrative om ungdom og de unge voksne som mindre arbeidsomme og mer late, er en myte som blir holdt i live gjennom den offentlige diskurs (Hajdu & Sik, 2018).

Det er flere studier som har sammenlignet grunnleggende verdier med økonomisk ulikhet. Studier har vist at høy økonomisk ulikhet påvirker hvor mye man bryr seg om andre i samfunnet. En studie fant at man i mindre grad blir opptatt av å forbedre levekårene til medborgere i samfunnet (Paskov & Dewilde, 2012). Økonomisk ulikhet ser også ut til å ha en negativ effekt på villigheten til å bry seg om andre i samfunnet (de Vries, Gosling & Peter, 2011; Côté, House & Willer, 2015; Wilkinson & Pickett, 2017). Det ser også ut til at i samfunn med økonomisk ulikhet vil det være mer konkurranse mellom folk (Sommet, Elliot, Jamieson

& Butera, 2019). Det ser også til at man blir mer opptatt av status i land med økonomisk ulikhet (Du mfl., 2022b; Walasek & Brown, 2015). Økonomisk ulikhet har også vist seg å kunne undergrave sosial samhørighet og selvoppfatningen til folk (Loughnan mfl., 2011).

I en studie fra Norge hvor man så på om en personlig orientering (makt og prestasjon) ville føre til at man ble lenger i arbeid, viste at en personlig orientering forhindrer uførepensjon, men ikke vanlig pensjonering (Blekesaune, 2015). Studien viste også at de som setter makt og prestasjon høyt blir sjeldnere uføre (Blekesaune, 2015).

I en studie fra 2013 hvor man sammenlignet grunnleggende verdier og alder med to kohorter i ESS konkluderte forfatteren med at grunnleggende verdier har varierende negative, positive og nøytrale lineære forhold med alder (Robinson, 2013). Det viste seg at konservative verdier (tradisjon, trygghet og konformitet) har en positiv sammenheng med alder, mens både en personlig orientering og åpenhet for endring hadde en negativ sammenheng med alder (Robinson, 2013). En sosial orientering viste en positiv sammenheng med alder, men bare mellom ung voksen alder og de som var midt i livet (Robinson, 2013). Studien kunne ikke ensidig tilskrive aldersforskjeller til utvikling eller aldringsprosesser, ettersom de kan være et produkt av historiske kohorteffekter (Robinson, 2013).

Det finnes flere studier som har sammenlignet grunnleggende verdier mellom kjønn. En studie fra 2005 med utvalg fra over 70 land fant at nasjonale mål på kjønnslikestilling predikerte kjønnsforskjeller for velvilje og makt (Schwartz & Rubel, 2005). Det betyr at jo mer likestilt menn og kvinner er helsemessig og sosialt i arbeidslivet i et land, desto større er kjønnsforskjellen mellom vektleggingen av verdien velvilje og makt mellom kvinner og menn (Schwartz & Rubel, 2005). Med andre ord, i de mest likestilte landene, vil kvinner være mer opptatt av inn-gruppens ve og vel, mens menn vil være mer opptatt av makt. I kontrast til dette resultatet viste studien at alder og kultur forklarer mer enn kjønn (Schwartz & Rubel, 2005).

En annen studie undersøkte om kjønnsforskjellene i verdier øker når det blir mer likestilling mellom kjønnene. Studien brukte 25 forskjellige representative nasjonale utvalg, med studenter fra 68 land. De var interessert i om kvinner iverksetter universalisme og velvilje mer enn det menn gjør, og om menn iverksetter makt, prestasjon og stimulering i større grad. Studien bekreftet denne antakelsen (Schwartz & Rubel-Lifschitz, 2009).

4. Data og metoder

Denne oppgaven er basert på spørreundersøkelser fra European Social Survey (ESS) og europeiske arbeidskraftundersøkelser som jeg har fått tilgang til fra Eurostat. I mine empiriske analyser av ESS og arbeidskraftundersøkelsene er landene makroenheter, mens respondentene utgjør mikroenhetene (Ringdal, 2018).

Dataene fra ESS er fra perioden 2002 til 2018, og består av 9 runder med data. Jeg hadde opprinnelig tilrettelagt data fra alle 10 rundene fra ESS, fram til og med 2020, men på et sent tidspunkt oppdaget jeg at noen av dataene fra runde 10 ikke hadde blitt med, og data fra den siste runden av ESS måtte derfor utelates fra analysene.

ESS er en akademisk spørreundersøkelse som har blitt gjennomført annethvert år siden oppstarten i 2002. Dataene samles inn med intervjuer med nye respondenter i hver runde som gjennomføres ansikt til ansikt. Disse undersøkelsene måler atferd, tro og holdninger som knytter seg til forskjellige samfunnsrelaterte temaer i befolkningen i mer enn 30 land i Europa (ESS, 2022b; ESS, 2022c). ESS benytter alvorlige metodiske hensyn for at dataene skal være mest mulig sammenlignbare data mellom land og over tid. ESS bruker strenge sannsynlighetsutvalg når de kontakter respondenter, noe som gir alle personer i hvert land like muligheter til å bli valgt ut for å delta i undersøkelsen. Alle dataene blir samlet inn gjennom personlige intervjuer, som varer omkring en time (ESS, 2022d). Mange forskere både innenfor og utenfor ESS-systemet har undersøkt dataenes reliabilitet og validitet (Ghirelli mfl., 2022).

I hvert land oversettes spørreskjemaet til alle språk som mer enn 5 prosent av befolkningen snakker (Ghirelli mfl., 2022), og oversettelsene krever at det skal være minst tre (og opp til ni) personer som arbeider med hver språkversjon, og minst to individuelle parallelle oversettere må være med i arbeidet (Ghirelli mfl., 2022). I tillegg kreves det at en profesjonell oversetter er med, som har erfaring med å oversette spørreskjemaer (Ghirelli mfl., 2022).

Når det kommer til arbeidsledighet, finnes det to hovedtyper data: registrert arbeidsledighet og selvrapportert arbeidsledighet, vanligvis målt gjennom arbeidskraftundersøkelser. Registrert arbeidsledighet har den fordel at det inkluderer hele befolkningen av de som har registrert seg som arbeidsledige. I de fleste land er det imidlertid en større andel av

befolkningen som sier at de er arbeidsledige i arbeidskraftsundersøkelser enn i de som har registrert seg som arbeidsledige. Arbeidskraftsundersøkelser er utfallsundersøkelser, og man vet derfor ikke nøyaktig hvor mange som er arbeidsledig. Arbeidskraftsundersøkelsene har den fordel at spørsmålene er tilnærmet like mellom land og over tid innenfor landene, i motsetning til registrert arbeidsledighet som i stor grad vil reflektere hvilke krav som stilles til ulike ytelser og tjenester som arbeidssøkere kan få tilgang til i landene, og slike institusjonelle forhold variere mellom land, i noen grad også over tid innenfor landene. I komparativ forskning er det derfor nesten bare arbeidsledighet fra arbeidskraftsundersøkelser som brukes til å sammenligne land og endringer innenfor landene.

Dataen om arbeidsledighet har jeg lastet ned fra Eurostat og er fra 1993 til cirka 2020, og disse dataene er basert på data fra nasjonale arbeidskraftsundersøkelser. Ikke alle landene har data om arbeidsledighet tilbake til 1993 i Eurostat, men alle landene som jeg analyserer har data tilbake til 1990-tallet. Eurostat er EUs statistiske kontor, og har i oppdrag å koordinere, harmonisere og samle inn statistiske data om alle EU-land og nære samarbeidsland til EU (Eurostat, 2022).

Utvalg

Mine empiriske analyser inkluderer alle land som har deltatt i flere av rundene med data i ESS og som samtidig har data om arbeidsledighet fra Eurostat. I alt har jeg data fra 27 land: Østerrike, Belgia, Bulgaria, Kroatia, Kypros, Tsjekkia, Danmark, Estland, Finland, Frankrike, Tyskland, Hellas, Ungarn, Island, Irland, Italia, Latvia, Litauen, Montenegro, Nederland, Norge, Polen, Portugal, Romania, Slovakia, Slovenia, Spania, Sverige og Storbritannia. Det er flere land som har vært med i ESS, men som ikke har data om arbeidsledighet i Eurostat, herunder Albania, Ukraina, Russland, Kosovo, Georgia og Sveits. Andre land har blitt tatt ut fordi de ikke har data fra med enn en runde i ESS, herunder Luxembourg, Nord-Makedonia, Serbia og Romania. Mine empiriske analyser sammenligner generasjoner innenfor europeiske land samtidig som jeg korrigerer for både alder og periode-effekter (nærmere forklart nedenfor), og jeg får ikke gode estimater på endringer mellom generasjonene hvis jeg ikke også kan estimere endringer over tid innenfor landene.

Mitt endelige utvalg består av 107.961 personer fra 27 europeiske land som var fra 20 til 53 år da de deltok i ESS. Laveste alder 20 år er fordi jeg ønsket å ha personer i yrkesaktiv alder,

mens høyeste alder var bestemt av kombinasjonen av hvilke kohorter de to datakildene (ESS og Eurostat) kunne kombinere for mine analyseformål.

Tabell 1. *Beskrivende statistikk for ulike variabler*

	N	Min	Max	Gjennomsnitt	Std. Avvik
Sosial orientering	107,959	-5.523	4.523	-1.115	1.042
Konservatisme	107,939	-8.714	9.214	.345	1.751
Personlig orientering	107,955	-4.523	7.5	1.033	1.411
Åpenhet for endring	107,958	-6.8	6.473	-.0204	1.257
Kvinne	107,961	0	1	.473	.500
Alder	107,961	20	53	31.568	7.300
Kontekstuell arbeidsledighet som ung voksen	107,961	.415	3.869	1.340	.607
Kontekstuell arbeidsledighet nå	107,961	.365	. 3.81	1.309	.657
Individuell arbeidsledighet i tre måneder eller mer	107,961	0	1	.347	.476

Avhengig variabler

Mine avhengige variabler er de fire høyere ordensverdiene i verditeorien til Shalom H. Schwartz, kjent som *sosial orientering*, *personlig orientering*, *åpenhet for endring* og *konservatisme* (se Figur 1). Dette er indekser basert på i hvilken grad respondentene identifiserte seg med i alt 21 portretter som Schwartz utviklet for ESS, også kjent som «Portrait Values Questionnaire» (PVQ21) (Schwartz, 2003).

Innledningsvis fikk respondentene følgende instruks: «*Her beskriver vi kort noen mennesker. Les hver beskrivelse, og tenk på hvor lik eller ulik hver person er deg. Sett kryss i den ruten som viser best hvor lik denne personen er deg*» (Schwartz, 2021). Respondentene kunne velge en av seks svar som varierte fra «veldig lik meg» til «ikke lik meg i det hele tatt» (Schwartz, 2021). Eksempelvis fra spørsmål 13, som måler prestasjon: «*Det er viktig for henne å være vellykket. Hun håper at andre vil anerkjenne det hun oppnår*», eller spørsmål 18 som måler velvilje: «*Det er viktig for henne å være lojal mot vennene sine. Hun vil vie seg selv til folk som står henne nær*» (Schwartz, 2021). Alle disse spørsmålene har jeg presentert i vedlegg 2.

I denne typen data vil det alltid være en tendens til at noen identifiserer seg med mange portretter, mens andre identifiserer seg med færre portretter, et fenomen som ofte omtales som respons-sett, en tendens som vi har til å svare på bestemte vis uavhengig av spørsmålets innhold. Etter anbefalinger i manualen til Schwartz (2021) har jeg derfor først beregnet gjennomsnittet på alle 21 portrettene til alle respondentene, og deretter hvor mye hvert svar avviker for gjennomsnittssvaret til hver respondent. Jeg tok med alle som hadde svart i hvilken grad de selv lignet på minst 19 av de 21 portrettene.

De høyere ordensverdiene til Schwartz ble konstruert i to omganger. Først laget jeg 10 grunnleggende verdier som er på et lavere nivå (Figur 1), og deretter lager jeg de fire høyere ordensverdiene ved å legge sammen de lavere ordensverdiene som inngår i de høyere ordensverdiene.

Forklarende variabler

Den mest sentrale teoretiske variabelen er hvor vanskelig det kan ha vært for unge voksne å få innpass i arbeidslivet den gang respondentene var i en alder da de fleste begynner å søke arbeid. Min hypotese er at de som tilhører generasjoner da det var vanskelig å komme inn i arbeid da de var i ung voksenalder har utviklet andre verdier enn generasjoner som fikk lettere innpass i arbeidslivet. Den forklarende variabelen som tester denne hypotesen, er arbeidsledighet i landet i de årene respondentene var 20-24 år eller 22-26 år hvis de har tatt høyere utdanning.

Jeg har tilrettelagt en datafil som viser arbeidsledighet i hvert land og hvert år, basert på nasjonale arbeidskraftundersøkelser lastet ned fra Eurostat. Arbeidsledigheten er her målt

som prosentandelen av arbeidsstyrken (yrkesaktive + arbeidsledige) som selv sier at de er arbeidsledige. Her har jeg brukt et uveid gjennomsnitt av arbeidsledigheten til to aldersgrupper: de som var 15–24 år og de som var 25–54 år. Dette målet på arbeidsledighet har jeg beregnet som et glidende gjennomsnitt over 5 år for kombinasjonen av hvert land og hver fødselskohort. De 5 årene var da respondentene var 20 til 24 år, eller 22 til 26 år dersom de har tatt (fullført) høyere utdanning (på bachelornivå eller høyere). Dette målet på arbeidsledighet kan ses som et kontekstuel mål arbeidsledigheten i landet den gangen av var ung voksen. Det varierte fra 4,2 % til 38,7 % av arbeidsstyrken i landet over 5 år (tabell 1). I gjennomsnitt var arbeidsledighet som ung voksen 13,4 % i dataene, med et standardavvik på 6,1 %. Glidende gjennomsnitt betyr at brå endringer i arbeidsledigheten blir glattet ut, slik endringene over tid innenfor landene, som jeg studerer, inntreer relativt sakte, saktere enn tilsvarende mål på arbeidsledighet år for år.

Dataene har jeg analysert med lineære regresjonsmodeller med statistisk korreksjon for kjønn, alder, land og periode. Kjønn har jeg studert med en dummyvariabel for kvinner. Alder er alder i intervju tidspunktet som ESS har estimert med utgangspunkt i fødselsår og når dataen er samlet inn. Jeg har korrigert for alder med alder lineær (sentrert ved 30 år) samt kvadrat- og kubikk-ledd av alder. Periode-effekter har jeg korrigert for ved hjelp av dummyvariabler for de ni rundene med data fra ESS.

Noen empiriske modeller tar også hensyn til (korrigerer for) arbeidsledighet i den gangen respondentene deltok i ESS i tillegg til tilsvarende mål på arbeidsledighet da respondentene var unge voksne. Ved å sammenligne disse to målene på arbeidsledighet, den gang en var ung voksen og i dag, kan jeg teste det vi kan kalle en livsløpshypotese; om det var kontekstuell arbeidsledighet den gang en var ung voksen versus tilsvarende mål på arbeidsledigheten i dag som har betydning for hvilke grunnleggende verdier vi anser som viktige.

Noen empiriske modeller tar også hensyn til (korrigert for) respondentenes egne erfaringer med arbeidsledighet. Her har jeg brukt et spørsmål i ESS som personen selv har vært arbeidsledig over en periode på 3 måneder eller mer, som jeg har kodet 1 for de som har vært arbeidsledige, og 0 for de som ikke har vært arbeidsledige i minst 3 måneder. 34,7 % av respondentene hadde selv vært arbeidsledige over en periode minst 3 måneder (tabell 1).

Ved å sammenligne koeffisientene til kontekstuell arbeidsledighet den gang respondentene var unge voksne med og uten korreksjon for egen arbeidsledighet, kan jeg skille mellom det vi kan kalle en kontekstuell versus en komposisjonell forståelse av arbeidsledigheten som ung voksen. Dersom koeffisienten til kontekstuell arbeidsledighet i ung alder endres vesentlig når jeg også tar hensyn til respondentenes egen arbeidsledighet, så indikerer dette det vi kan kalle en komposisjonell effekt av arbeidsledighet på personenes grunnleggende verdier. I så fall er respondentenes individuelle erfaringer som arbeidsledige en viktig grunn til at høy kontekstuell arbeidsledighet som ung voksen assosieres med andre verdier enn lav arbeidsledighet da en var ung voksen. Dersom koeffisienten til kontekstuell arbeidsledighet i ung alder ikke endres med kontroll for egen arbeidsledighet, så må dette forstås som en ren kontekstuell effekt som bare i begrenset grad reflekterer respondentenes individuelle erfaringer som arbeidsledige.

De til sammen tre målene på arbeidsledighet bør ikke ses om kontrollvariabler i vanlig forstand, men heller som ulike måter å forstå de underliggende mekanismene som påvirker våre grunnleggende verdier. I en av mine oppfølgingsanalyser har jeg også undersøkt om effektene av kontekstuell arbeidsledige som ung voksen varierer mellom øst og vest i Europa, basert på politisk system før 1990.

Analytisk tilnærming

For å sammenligne kohorter innenfor land benytter jeg meg av lineær regresjonsanalyse med statistisk korreksjon for land og periode, begge korrigert for med faste effekter. Faste effekter for landene betyr at alle forskjeller mellom landene som måtte bestå (over historisk tid) på tvers av rundene i ESS tas bort, noe som medfører at jeg sammenligner kohorter (de som er født i samme år) innenfor landene. Faste effekter for periode betyr det at jeg også korrigerer bort alle endringer over tid som er felles for europeiske land. Ut fra teori kan jeg derfor ha større tillit til at jeg klarer å identifisere de faktiske effektene av kontekstuell arbeidsledighet i ung alder for senere verdier, rendyrket for andre og mer generelle historiske endringer som også har ført til endrede verdier i Europa. Denne teoretiske antagelsen styrkes av at jeg klarer å identifisere flere signifikante effekter av kontekstuell arbeidsledighet som ung voksen når jeg korrigerer enn når jeg ikke korrigerer for periodeeffekter i mine statistiske analyser.

Vanlige statistiske tester antar at en har uavhengige observasjoner. Når jeg bruker data om kontekstuell arbeidsledighet som er mer eller mindre felles for alle som er født i et land i et gitt kalenderår (mer eller mindre fordi jeg jo også skiller mellom de som har og de som ikke har høyere utdanning), så bryter jeg også antagelsen om uavhengige observasjoner. Jeg har derfor korrigert all statistiske tester med klyngeopsjonen som er tilgjengelig i Stata (Cameron & Miller, 2015) som antar at kombinasjoner og fødselskohorter og land er uavhengige, men ikke respondenter som tilhører samme kohort og land.

Signifikanstesting starter gjerne med en nullhypotese, som er antagelsen om at det ikke er noen sammenheng mellom variablene i en empirisk modell. Nullhypotesen kan sies å være basert på Poppers falsifikasjonsprinsipp, som hevder at en kan aldri bevise holdbarhet eller sannhet til en hypotese, men hypoteser kan falsifiseres (anses som usanne eller ikke holdbare) hvis dataene viser andre resultater enn de hypotesen impliserer. Hvis jeg derimot ikke kan forkaste nullhypotesen, så kan jeg også langt på vei konkludere med at det er en sammenheng mellom de teoretiske variablene (Ringdal, 2018), spesielt når jeg i mine empiriske analyser korrigerer både for land, periode, samt ulike fortolkninger av hvordan kontekstuell arbeidsledighet i ung alder kan ha ført til ulike verdier mellom generasjoner innenfor europeiske land.

Signifikanstesting kan føre til to typer feil. Den første feilen er type I-feil, som inntreffer hvis man forkaster nullhypotesen selv om den er riktig. Denne feilen kan oppstå hvis man finner en sammenheng i dataene som ikke eksisterer i populasjonen. Den andre feilen er en type II-feil, som inntreffer hvis man ikke forkaster nullhypotesen selv om den er feil. Denne feilen kan oppstå hvis man ikke finner en sammenheng i dataene som eksisterer i populasjonen (Ringdal, 2018, s. 340).

For å unngå disse to hovedtypene av feil, er det viktig å velge et passende signifikansnivå. Signifikansnivået angir risikoen for å begå type I-feil. Det vanligste signifikansnivået er 0,05, som betyr at det er mindre enn 5 % risiko for å gjøre en type I-feil. Hvis man bruker et lavere signifikansnivå, for eksempel 0,01 (1 %), vil sannsynligheten for å begå en type I-feil være mindre, men sannsynligheten for å gjøre en type II-feil større. I denne studien angir jeg signifikansnivået med stjerner (*) eller en dolk (†) som indikerer henholdsvis $P < 0,05$ (*), $P < 0,01$ (**) og $P < 0,10$ (†). Det siste indikerer et marginalt ikke signifikant resultat eller et

signifikant resultat dersom jeg har presentert en hypotese om samsvarer med (har sammen retning/fortegn som) dette resultatet, en såkalt forventningsrettet eller ensidig hypotese.

Det er flere faktorer som kan påvirke muligheten for å finne signifikante sammenhenger i data, herunder styrken på sammenhengen og utvalgsstørrelse (Skog, 2003). Hvis utvalget er lavt, kan det være vanskelig å oppdage relevante sammenhenger, spesielt hvis sammenhengen også er svak. Dette skyldes at små utvalg kan ha begrenset statistisk styrke til å oppdage sammenhenger i data (Skog, 2003). På den annen side kan store utvalg føre til at selv små/svake sammenhenger bli signifikante. Dette skyldes at større utvalg har større statistisk styrke til å oppdage selv små sammenhenger mellom variabler (Ringdal, 2018, s. 340). I mine data er det et stort antall respondenter (107.961), men et moderat antall kombinasjoner av land og fødselskohorter (809) som mine statistiske tester korrigerer for.

Det fins en egen litteratur om i hvilken grad verdi-skalaene til Schwartz er sammenlignbare mellom europeiske land (Schwartz & Bilsky, 1987; Schwartz, 1992, 1994; Schwartz, Sagiv & Boehnke, 2000; Schwartz mfl., 2001; Beierlein mfl., 2012). Fordi jeg sammenligner kohorter innenfor disse landene, og fordi jeg bruker faste effekter for landene, som korrigerer for alle forskjeller mellom landene som ikke har endret seg i observasjonsperioden (2002–2018), så mener jeg at denne litteraturen ikke er veldig relevant for min studie. Det er også utviklet et eget program (SQP) for å forutsi kvaliteten på spørsmål i spørreundersøkelser, ved å benytte seg av dette programmet kan man oppnå kvalitet på spørsmål som måler subjektive konsepter (Saris & Revilla, 2016) og når man har korrigert for målefeil ved bruk av teorien om grunnleggende verdier, har man funnet ytterligere støtte i gyldigheten til verditaksonomien til Schwartz (Lilleoja & Saris, 2015). Det er en mulighet for at verdiskalaene til Schwartz kan ha endret seg innenfor landene av andre grunner enn de endringene i arbeidsmarkedet (mål som arbeidsledighet). Dette er muligheter som jeg vil diskutere i forlengelse av de empiriske analysene, og som jeg i noen tilfeller også vil undersøke empirisk ved å forsøke å identifisere hvilke land eller grupper av land som driver relevante resultater.

5. Resultater

I denne delen undersøkes problemstillingen; «*Hvor lett det er å få innpass i arbeidslivet når man er ung voksen har betydning hva vi anser som viktig også senere i livet*». Hypotesene testes med verditaksonomien til Schwartz. Jeg undersøker også kjønn, øst og vest i Europa, periode og interaksjon med alder.

Hypotesene tester jeg i en første modell (kalt modell 1) med variabelen som jeg kaller 'kontekstuell arbeidsledighet som ung voksen'. Deretter (i modell 2) undersøker jeg om også arbeidsledigheten i landet da respondentene deltok i ESS også ser ut til å ha betydning for hvilke verdier vi anser som viktige. Denne modellen kan ses som statistisk test på det vi kan kalle livsløpshypotesen, at det er var situasjonen i arbeidslivet den gang respondentene var unge voksne som hadde betydning deres grunnleggende verdier senere i livet versus den tilsvarende situasjonen i arbeidslivet i dag, eller den gang dataene ble samlet inn.

I en tredje modell (kalt modell 3) undersøker jeg om respondentenes personlige erfaringer med arbeidsledighet, her over en periode på 3 måneder eller mer, korrelerer med deres grunnleggende verdier. Denne modellen kan ses som en statistisk test på det vi kan kalle en komposisjonell versus en kontekstuell forklaring på mulige sammenhenger mellom nasjonal arbeidsledighet den gang respondentene var unge voksne og hvilke verdier som de mener er viktige. Dersom den empiriske sammenhengen mellom nasjonal (her kalt kontekstuell) arbeidsledighet og (senere) grunnleggende verdier svekkes når vi tar hensyn til om respondentene selv har vært arbeidsledige i minst tre måneder, så vil dette si at denne sammenhengen reflekterer i større eller mindre grad sammensetningen av respondentene personlige erfaringer som arbeidsledige. Dersom denne sammenhengen ikke svekkes, så kan vi si med rimelig grad av sikkerhet, at vi her har å gjøre med en kontekstuell effekt, at det var situasjonen i arbeidslivet den gang respondentene var unge voksne som i en viss grad har formet deres verdier, i tillegg til eventuelle personlige erfaringer.

Sosial orientering

Sosial orientering består av velvilje og universalisme. Velvilje handler om hvor mye man bryr seg om å bevare og forbedre velferden både til inn-grupper, mens universalisme handler om hvor mye man bryr seg om anliggender som ikke står individet nært, samt positive holdninger til likestilling, klima/miljø og fattigdom (Schwartz, 2012, s. 5).

Alle mine statistiske analyser korrigerer for alder og kjønn, periodeeffekter og land. Den statistiske korreksjonen for land og alder vil si at jeg sammenligner ulike kohorter ved samme alder innenfor europeiske land. I en slik analyse (modell 1) er det ingen tendens til at sosial orientering ble påvirket av nivået på arbeidsledigheten i landet den gang respondentene var i en alder der de fleste begynner å søke seg mot arbeidslivet.

Tabell 2. Sosial orientering som resultat av kontekstuell arbeidsledighet som ung voksen pluss øvrige kovariater. 107,959 respondenter fra 27 land og 809 kombinasjoner av land og kohort/fødselsår.

Modell	1	2	3
Kontekstuell arbeidsledighet som ung voksen	0,000	0,005	0,004
Kontekstuell arbeidsledighet nå		-0,032**	
Individuell arbeidsledighet i minst 3 mnd.			-0,068**
Kvinne (kvinner=1, menn=0)	0,306**	0,306**	0,306**
Alder (lineært + kvadrat- & kubikk-ledd)	Ja	Ja	Ja
Periode (faste effekter)	Ja	Ja	Ja
Land (faste effekter)	Ja	Ja	Ja

**= $P > 0,01$

Det ser derimot ut til at høy arbeidsledighet den gang respondentene deltok i ESS kan ha ført til at folk ble mer sosialt orientert (modell 2). Selv om denne effekten er beskjeden i størrelse, så er den statistisk sett ganske robust. De som har vært arbeidsledig i 3 måneder eller mer er mindre sosialt orienterte enn de som ikke har vært arbeidsledig eller kun vært arbeidsledige i kortere perioder.

Konservatisme

Konservatisme består av verdiene sikkerhet, konformitet og tradisjon. Konformitet handler om hvor viktig det er å handle i overenstemmelse med omgivelsene, og hvor viktig det er å

ikke bryte sosiale normer og forventinger fra andre mennesker. Tradisjon handler om respekt, engasjement og aksept omkring ideer og skikker ens kultur eller religion gir. Sikkerhet handler om hvor viktig det er med harmoni, sikkerhet og stabilitet i relasjoner og samfunn omkring seg selv (Schwartz, 2012, s. 6).

Kontekstuell arbeidsledighet da respondentene var unge voksne korrelerer negativt med konservatisme (modell 1, tabell 3). Det ser derfor ut til at høy arbeidsledighet i landet (kontekstuell arbeidsledighet) den gang respondentene var unge voksne gjorde dem mindre konservative. Denne sammenhengen er relativt sterk og robust i alle de tre statistiske modellene. En 10 prosentpoengs økning i arbeidsledigheten (som er enheten i denne analysen) medførte en reduksjon i konservatisme på 0,064, og dette endres lite når jeg korrigerer for kontekstuell arbeidsledighet da dataene ble samlet inn (modell 2) eller respondentenes egne erfaringer med arbeidsledighet (modell 3). Det er derimot ingen tendens til at kontekstuell arbeidsledighet her og nå, den gang dataene ble samlet inn (modell 2), har noen betydning for konservative verdier. Respondenter som selv har vært arbeidsledig over en periode på 3 måneder eller mer er også mindre konservative enn de som ikke har vært arbeidsledige over noen lengre periode (modell 3). Men det siste er en effekt som kommer i tillegg til den kontekstuelle effekten av nasjonal arbeidsledighet den gang de var unge voksne. Dette kan vi si fordi den siste effekten svekkes kun marginalt (fra -0,064 til -0,062) når vi (i modell 3) også korrigerer for personlige erfaringer med arbeidsledighet over 3 måneder.

Tabell 3. *Konservatisme som resultat av kontekstuell arbeidsledighet som ung voksen pluss øvrige kovariater. 107,959 respondenter fra 27 land og 809 kombinasjoner av land og kohort/fødselsår.*

Modell	1	2	3
Kontekstuell arbeidsledighet som ung voksen	-0,064**	-0,065**	-0,062**
Kontekstuell arbeidsledighet nå		0,008	
Individuell arbeidsledighet i minst 3 mnd.			-0,027*
Kvinne (kvinner=1, menn=0)	0,314**	0,314**	0,314**
Alder (lineært + kvadrat- & kubikk-ledd)	Ja	Ja	Ja
Periode (faste effekter)	Ja	Ja	Ja
Land (faste effekter)	Ja	Ja	Ja

*= $P > 0,05$, **= $P > 0,01$

Personlig orientering

Personlig orientering handler om verdiene makt og prestasjon. Prestasjon handler om hvor opptatt man er av personlig suksess, mens makt handler om hvor opptatt man er av å akkumulere sosial status, dominans kontroll over ressurser eller mennesker (Schwartz, 2012, s. 5). Kontekstuell arbeidsledighet da respondentene var unge voksne korrelerer positivt med personlig orientering. Dette indikerer at høyere arbeidsledighet når respondentene var unge voksne, har ført til en sterkere personlig orientering også senere i livet (modell 1).

Kontekstuell arbeidsledighet her og nå (modell 2) korrelerer også med personlig orientering, og indikerer at arbeidsledighet også fører til en økning i personlig orientering. Sammenhengen mellom kontekstuell arbeidsledighet da respondentene var unge voksne og senere personlig orientering svekkes i noen grad (fra 0,048 til 0,033) når jeg også korrigerer for tilsvarende arbeidsledighetstall da dataene ble samlet inn. Det vil si at arbeidsledighet både den gang og nå ser ut til å gjøre folk mer personlig orienterte. Individuell arbeidsledighet i en periode på minst 3 måneder (modell 3) korrelerer også positivt med personlig orientering, og dette resultatet (0,170) drar enda lenger enn resultatet for kontekstuell arbeidsledighet som ung voksen (0,038). Likevel ser det ut til at effekten av kontekstuell arbeidsledighet på personlig orientering har bare i mindre grad en komposisjonell forklaring, ettersom denne effekten (på 0,048 i modell 1) svekkes bare i liten grad (til 0,040) når jeg (i modell 3) også korrigerer for individuell arbeidsledighet. Dette indikerer at både kontekstuell og individuell arbeidsledighet øker personlig orientering hos folk, og den individuelle effekten kan være den sterkeste av de to når vi ser på størrelsen på de to koeffisientene.

Tabell 4. Personlig orientering som resultat av kontekstuell arbeidsledighet som ung voksen pluss øvrige kovariater. 107,939 respondenter fra 27 land og 809 kombinasjoner av land og kohort/fødselsår.

Modell	1	2	3
Kontekstuell arbeidsledighet som ung voksen	0,048**	0,033*	0,040**
Kontekstuell arbeidsledighet nå		0,099**	
Individuell arbeidsledighet i minst 3 mnd.			0,170**
Kvinne (kvinner=1, menn=0)	-0,332**	-0,332*	-0,331**
Alder (lineært + kvadrat- & kubikk-ledd)	Ja	Ja	Ja
Periode (faste effekter)	Ja	Ja	Ja
Land (faste effekter)	Ja	Ja	Ja

*= $P>0,05$, **= $P>0,01$

Åpenhet for endring

Åpenhet for endring omfatter verdiene stimulering og selvbestemmelse. Stimulering handler om viktigheten av spenning og nye utfordringer, mens selvbestemmelse handler om viktigheten av uavhengig tankegang, valg og utforskning (Schwartz, 2012, s. 5).

Det ser ut til at høy arbeidsledighet i landet (kontekstuell arbeidsledighet) da respondentene var unge voksne påvirker åpenhet for endring (modell 1). Høy arbeidsledighet den gang respondentene deltok i ESS kan derimot ha ført til at folk ble mindre åpne for endringer (modell 2). De som selv har vært arbeidsledige i en periode på minst 3 måneder er mindre åpne for endring enn de som ikke har vært arbeidsledige over en så lang periode (modell 3).

Tabell 5. Åpenhet for endring som resultat av kontekstuell arbeidsledighet som ung voksen pluss øvrige kovariater. 107,958 respondenter fra 27 land og 809 kombinasjoner av land og kohort/fødselsår.

Modell	1	2	3
Kontekstuell arbeidsledighet som ung voksen	-0,000	0,005	0,001
Kontekstuell arbeidsledighet nå		-0,038**	
Individuell arbeidsledighet i minst 3 mnd.			-0,035**
Kvinne (kvinner=1, menn=0)	-0,232**	-0,232**	-0,232**
Alder (lineært + kvadrat- & kubikk-ledd)	Ja	Ja	Ja
Periode (faste effekter)	Ja	Ja	Ja
Land (faste effekter)	Ja	Ja	Ja

*= $P>0,05$, **= $P>0,01$

Kvinner og menn

Kvinner og menn har ulike verdier. Kvinner er mer sosialt orienterte enn menn (tabell 2) og de er mer konservative enn det menn er (tabell 3). Menn er derimot mer personlig orienterte (tabell 4) og de er også mer åpne for endringer enn det kvinner er (tabell 5).

Selv om de empiriske modellene som jeg har presentert ovenfor viser betydelige forskjeller i kvinne og menns verdier, så antar de at alle andre effekter enn en generell kjønnsforskjell er den samme for menn og kvinner. Dette kan ses som en sterk antagelse, gitt at kvinner og menn har ulike verdier. Jeg har derfor undersøkt om den mest sentrale av mine hypoteser, som knytter seg til sammenhengen mellom kontekstuell arbeidsledighet den gang respondentene

var unge voksne på senere verdier også varierer mellom kvinner og menn ved hjelp av interaksjonsledd.

Resultatene viser at antagelsen om like effekter for kvinner og menn holder rimelig bra. Den relativt sterkt svekkende (negative) effekten av kontekstuell arbeidsledighet som ung voksen på senere konservatisme (tabell 3) ser ut til å være temmelig lik for kvinne og menn (tabell 6). Det er derimot mulig at den positive sammenhengen mellom kontekstuell arbeidsledighet som ung voksen kan ha en sterkere effekt på kvinner enn menns personlige orientering. Estimaten i tabell 6 indikerer at 10 prosentpoengs økning i arbeidsledigheten førte til en økning på 0,030 i personlige orientering hos menn og 0,069 (0,030+0,039) hos kvinner. Ut over dette får jeg signifikante interaksjonsledd for både sosial orientering og åpenhet for endring. Men det ser ikke ut til at noen av disse sammenhengene er signifikante for verken kvinner eller menn, og av den grunn unnlater jeg å fortolke disse nokså små forskjellene.

Tabell 6. *Interaksjonsledd mellom kontekstuell arbeidsledighet som ung voksen og kjønn for viktigheten av fire grunnleggende verdier senere i livet.*

Modell	Sosial orientering	Konservatisme	Personlig orientering	Åpenhet for endring
Kontekstuell arbeidsledighet som ung voksen	0,012	-0,065**	0,030†	-0,013
Kvinne (kvinner=1, menn=0)	0,340**	0,310**	-0,383*	-0,270**
Kontekstuell arbeidsledighet som ung og kvinne	-0,025*	0,003	0,039*	0,028*
Alder (lineært + kvadrat- & kubikk-ledd)	Ja	Ja	Ja	Ja
Periode (faste effekter)	Ja	Ja	Ja	Ja
Land (faste effekter)	Ja	Ja	Ja	Ja

†= $P > 0,10$, *= $P > 0,05$, **= $P > 0,01$

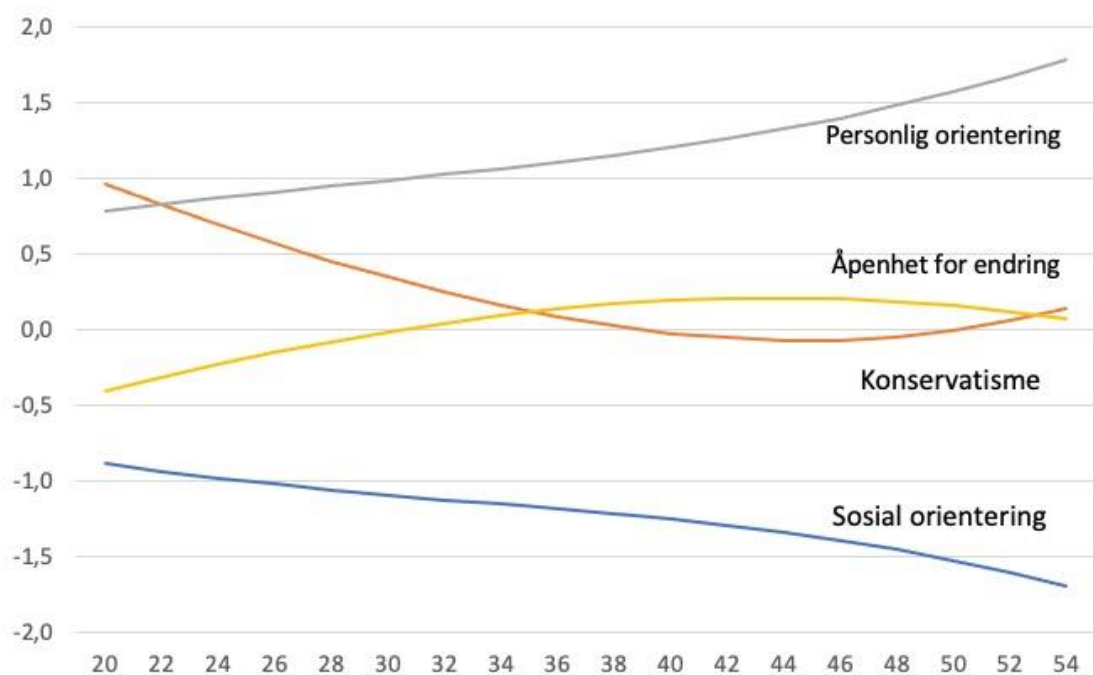
Alder

Alle modellene kontrollerer for alder med alder lineært, alder kvadrert og kubikk-ledd av alder. For å gi leseren et bilde av hvordan grunnleggende verdier endrer seg med alderen, har jeg presentert disse resultatene i figur 1 med utgangspunkt i modell 1 i tabellene 2 til 5. Åpenhet for endring øker med alderen fram til 40-årene, og ser ut til å synke deretter. Vi må ta et forbehold om at det er relativt få personer i dataene når vi kommer over 50-års alder, fordi mine data om arbeidsledighet ikke går lenger tilbake i tid enn til 1990-tallet. Det er

derfor usikkert hva som skjer av endringer etter 50-års alder. Personlig orientering øker med alder og enda sterkere etter 40-års alder. Konservatisme avtar med økende alder ved at de mest konservative er de yngste, men det ser ut til at konservatisme øker fra 40-årene og opp. Sosial orientering avtar med økende alder.

Figur 2. Alder

Viser hvordan hva som er viktig i livet endrer seg fra man er 20 til 54 år, med hensyn til personlig orientering, åpenhet for endring, konservatisme og sosial orientering på land nivå.

Øst og vest i Europa

Ettersom tidligere forskning indikerer at det finnes verdimesig kulturelle forskjeller mellom land og at kulturelle verdier kan predikere nasjonale forskjeller i holdninger om innvandring, tillit, sosial involvering og politisk aktivisme (Schwartz, 2007, s. 197). Er det naturlig å anta at det finnes forskjeller mellom øst og vest i Europa. Når man har sammenlignet øst og vest Europa, har man funnet ut at i vest er man opptatt av egalitarisme og harmoni, mens i øst er man mer opptatt av hierarki (Schwartz, 2006). Jeg har derfor testet om disse resultatene varierer mellom øst og vest i Europa. Men ingen av disse forskjellene er i nærheten av å være statistisk signifikante (tabell 7). Det ser derfor ut til at resultatene ikke varierer i det minste systematisk mellom østlige og vestlige deler av Europa.

Tabell 7. Øst og vest. Interaksjonsledd mellom kontekstuell arbeidsledighet som ung voksen i østlige vs. vestlige deler av Europa for viktigheten av fire grunnleggende verdier senere i livet.

Modell	Sosial orientering	Konser- vatisme	Personlig orientering	Åpenhet for endring
Kontekstuell arbeidsledighet som ung voksen	0,002	-0,052*	0,044*	-0,005
Kontekstuell arbeidsledighet som ung i østlige vs. vestlige Europa	-0,002*	-0,038	0,015	0,014
Kvinne (kvinner=1, menn=0)	0,306**	0,314**	-0,332**	-0,232**
Alder (lineært + kvadrat- & kubikk-ledd)	Ja	Ja	Ja	Ja
Periode (faste effekter)	Ja	Ja	Ja	Ja
Land (faste effekter)	Ja	Ja	Ja	Ja

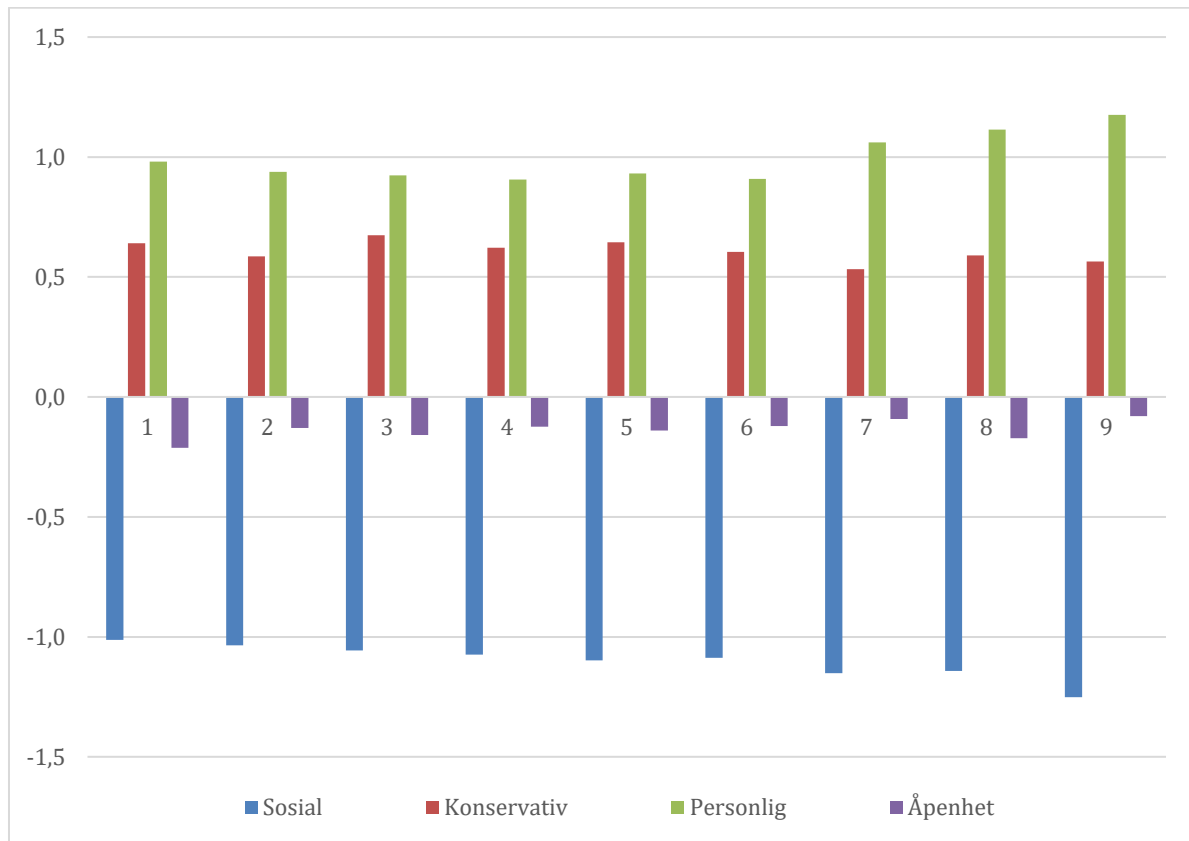
*= $P > 0,05$, **= $P > 0$,

Periode

Alle regresjonsmodellen korrigerer for periode ved hjelp av dummy-variabler (faste effekter) for de 9 rundene med data fra ESS. Analysen viser (figur 3) at sosial orientering blir mindre viktig for hvert år som går, mens en personlig orientering blir mer viktig. Både åpenhet for endringer og konservatisme holder seg noen lunde stabilt i denne perioden.

Figur 3. Periode

Hvordan hva som viktig i livet endrer seg i løpet av 9 runder med data fra ESS.

Temporærvariasjon

Det er betydelig historisk variasjon i personlig orientering og sosial orientering.

Konservatisme og åpenhet for endring endret seg mindre i perioden. Dette framgår tydeligst av standardavvikene, kalt SD i tabell 8. Sosial orientering viste en avtagende trend gjennom hele perioden. Personlig orientering økte, men bare mellom de 4 siste runden med data fra ESS, det vil si fra 2012 til 2018. Det var også tendenser til at konservatisme avtok og at åpenhet økte i perioden (P=8 % i tosidige tester for begge hvis vi bruker dataene i figuren).

Tabell 8. Verditaksonomiens endringer over tid i 9 runder i ESS.

ESS-runde	Sosial orientering	Konservatisme	Personlig orientering	Åpenhet for endring
1	-1.013	0.641	0.981	-0.212
2	-1.036	0.586	0.939	-0.130
3	-1.057	0.674	0.924	-0.159
4	-1.074	0.621	0.906	-0.124
5	-1.098	0.644	0.931	-0.139
6	-1.087	0.605	0.908	-0.122
7	-1.151	0.532	1.060	-0.091
8	-1.142	0.590	1.114	-0.172
9	-1.252	0.565	1.176	-0.080
SD	0.07	0.04	0.10	0.04
lineær trend	-0.025	-0.010	0.026	0.009
sig	0.00	0.08	0.03	0.08

Interaksjon med alder

Jeg har også testet interaksjonsledd mellom kontekstuell arbeidsledighet da en var ung voksen og hvor lenge siden dette var (interaksjon med periode) og alder da en deltok i ESS (alder i dag). Jeg finner ingen slike forskjeller i effekten av arbeidsledighet i ung alder, verken for personlig orientering eller konservatisme, som er de to hovedtypene av verdien som ser ut til å kunne påvirkes av kontekstuell arbeidsledighet i ung alder.

Konservatismens komponenter: konformitet, tradisjon og sikkerhet

Det mest robuste funnet så langt er at de som ble voksne i en periode med høy arbeidsledighet er mindre konservative og mer personlig orientert enn de som ble voksne i en periode med lav arbeidsledighet i landet, i det minste når jeg sammenligner kohorter innenfor europeiske land. Dette funnet er også svært robust mellom europeiske land. Ikke i noen av de øvrige 29 landene er dette funnet signifikant annerledes enn i Tyskland. Den laveste p-verdien jeg finner er på 19 % i Hellas (av 29 mulige sammenligninger), men i Hellas er også nivået på

konservatisme mye lavere enn i de fleste andre land, også Tyskland, så vi har noe usikkerhet ved skalaen.

Vi har sett at de som møtte et arbeidsliv med høye ledighetstall i ung alder, da de var i en alder der de fleste begynner å søke arbeid, var senere i livet mindre konservative enn generasjoner som møtte et mer gunstig arbeidsliv i denne tidlige fasen av voksenlivet. Konservatisme i Schwartz verdimodell, består av tre mer spesifikke verdier: konformitet, tradisjon og sikkerhet. Når vi deler analysen av denne høyere ordens konservatisme-verdi på de tre delkomponentene av konservatisme, ser det ut til at de som møtte et vanskelig arbeidsliv med høye ledighetstall som unge voksne er mindre konservative for alle formene for konservatisme i verdi-modellen til Schwartz.

Konformitet

Det ser ut til at høy arbeidsledighet den gang respondentene var unge voksne og konformitet, ikke henger statistisk sammen (modell 1). Konformitet handler om at man ønsker å leve i overensstemmelse med omgivelsene. Det vil si at man er svært tilbakeholden med handlinger og impulser som kan bryte sosiale normer, og opprøre og skade andre (Schwartz, 2012, s. 6). Det ser ut til at kontekstuell arbeidsledighet her og nå (modell 2), den gang respondentene svarte på spørreundersøkelsen gjør respondentene mer konforme.

Tabell 9. Konformitet som resultat av kontekstuell arbeidsledighet som ung voksen pluss øvrige kovariater. 107,958 respondenter fra 27 land og 809 kombinasjoner av land og kohort/fødselsår.

Modell	1	2	3
Kontekstuell arbeidsledighet som ung voksen	-0,010	-0,013	-0,012
Kontekstuell arbeidsledighet nå		0,022*	
Individuell arbeidsledighet i minst 3 mnd.			0,060**
Kvinne (kvinner=1, menn=0)	0,012*	0,012**	0,012**
Alder (lineært + kvadrat- & kubikk-ledd)	Ja	Ja	Ja
Periode (faste effekter)	Ja	Ja	Ja
Land (faste effekter)	Ja	Ja	Ja

*= $P > 0,05$, **= $P > 0,01$

De som selv har vært arbeidsledig i 3 måneder eller mer, er mer konforme enn de som ikke har vært arbeidsledige eller kun vært arbeidsledige i kortere perioder. Sammenhengen med egen arbeidsledighet har ingen betydning for at de som ble voksne i en periode med høy arbeidsledighet har en tendens til å være mindre konforme enn andre kohorter i samme land.

Tradisjon

Det ser ut til at kontekstuell arbeidsledighet som ung voksen (modell 1) gjør folk mindre opptatt av tradisjon, resultatet indikerer at høyere arbeidsledighet i ung voksen alder har ført til at man er mindre opptatt av tradisjon senere i livet. Tradisjon handler om engasjement, respekt og aksept av ideer og skikker som ens religion eller kultur gir. Tradisjon symboliserer også gruppens solidaritet samtidig som den uttrykker dens verdi (Schwartz, 2012, s. 6).

Kontekstuell arbeidsledighet her og nå viser ingen sammenheng med tradisjon.

Tabell 10. Tradisjon som resultat av kontekstuell arbeidsledighet som ung voksen plus øvrige kovariater. 107,958 respondenter fra 27 land og 809 kombinasjoner av land og kohort/fødselsår.

Modell	1	2	3
Kontekstuell arbeidsledighet som ung voksen	-0,024**	-0,022*	-0,023*
Kontekstuell arbeidsledighet nå		-0,013	
Individuell arbeidsledighet i minst 3 mnd.			-0,030**
Kvinne (kvinner=1, menn=0)	0,108**	0,108**	0,108**
Alder (lineært + kvadrat- & kubikk-ledd)	Ja	Ja	Ja
Periode (faste effekter)	Ja	Ja	Ja
Land (faste effekter)	Ja	Ja	Ja

*= $P > 0,05$, **= $P > 0,01$

Respondenter som selv har vært arbeidsledige i tre måneder eller mer, er også mindre opptatt av tradisjon enn de som ikke har vært arbeidsledige over en lengre periode (modell 3). Denne effekten kommer også i tillegg til den kontekstuelle effekten av nasjonal arbeidsledighet den gang de var unge voksne. Det gjør den fordi den siste effekten kun svekkes marginalt (-0,024 til -0,023) når jeg også (modell 3) korrigerer for personlig erfaring med arbeidsledighet i minst 3 måneder.

Trygghet

Trygghet handler om viktigheten av å leve i harmoni, stabilitet og med trygghet i omgivelsene (samfunnet) og i relasjonene omkring en selv (Schwartz, 2012, s. 6). Kontekstuell arbeidsledig da respondentene var unge voksne korrelerer negativt med trygghet (modell 1), og dette indikerer at høy arbeidsledighet i ung voksen alder har ført til at man er mindre opptatt av trygghet senere i livet. Kontekstuell arbeidsledighet nå henger ikke sammen med trygghet. Om en selv har vært arbeidsledig i tre måneder eller mer er negativt korrelert med trygghet (modell 3), og det er den av disse arbeidsledighetsmålene som også er sterkest korrelert med trygghet (-0,057). Samtidig ser det ut til at sammenhengen med kontekstuell arbeidsledighet i ung alder bare i liten grad har en komposisjonell forklaring ettersom den kontekstuelle effekten av arbeidsledighet den gang de var unge voksne, svekkes når jeg også tar hensyn til individuell arbeidsledighet (fra -0,029 til -0,026).

Tabell 11. Trygghet som resultat av kontekstuell arbeidsledighet som ung voksen pluss øvrige kovariater. 107,958 respondenter fra 27 land og 809 kombinasjoner av land og kohort/fødselsår.

Modell	1	2	3
Kontekstuell arbeidsledighet som ung voksen	-0,029**	-0,029**	-0,026**
Kontekstuell arbeidsledighet nå		-0,001	
Individuell arbeidsledighet i minst 3 mnd.			-0,057**
Kvinne (kvinner=1, menn=0)	0,194**	0,194**	0,194**
Alder (lineært + kvadrat- & kubikk-ledd)	Ja	Ja	Ja
Periode (faste effekter)	Ja	Ja	Ja
Land (faste effekter)	Ja	Ja	Ja

*= $P>0,05$, **= $P>0,01$

Den personlige orienteringens komponenter: makt, prestasjon og hedonisme

Vi har sett at de som møtte et arbeidsliv med høye ledighetstall i ung alder, da de var i en alder der de fleste begynner å søke arbeid, var senere i livet mer personlig orientert enn generasjoner som møtte et mer gunstig arbeidsliv i denne tidlige fasen av voksenlivet. Personlig orientering i Schwartz verdimodell, består av tre mer spesifikke verdier: Makt, prestasjon og hedonisme. Når jeg deler analysen av denne høyere ordens personlig-verdi på

de to delkomponentene av personlig orientering, så ser det ut til at makt er den verdien som blir mest påvirket av kontekstuell arbeidsledighet i ung voksen alder. Mens hedonisme, som også henger sammen med åpenhet for endring (Schwartz, 2012, s. 5) viser seg også å bli påvirket av arbeidsledighet i et land.

Makt

Makt handler om å ha kontroll, dominans og sosial status over ressurser og folk (Schwartz, 2012, s. 5). Høy arbeidsledighet da respondentene var unge voksne korrelerer positivt med makt, dette indikerer at høy arbeidsledighet den gang respondentene var unge voksne har ført til at man er mer opptatt av makt senere i livet (modell 1). Kontekstuell arbeidsledighet her og nå korrelerer også med makt, og indikerer at arbeidsledighet også fører til en økning i makt senere i livet. Sammenhengen mellom kontekstuell arbeidsledighet da respondentene var unge voksne, og makt svekkes (fra 0,041 til 0,030) når jeg korrigerer fra tilsvarende arbeidsledighetstall da dataene ble samlet inn (modell 2). Det betyr at arbeidsledighet både den gang og nå gjør folk mer opptatt av makt. Personlig arbeidsledighet i minst 3 måneder korrelerer også positivt med makt og dette resultatet (0,085) drar enda lenger enn resultatet for kontekstuell arbeidsledighet som ung voksen (0,041). Samtidig finner jeg i liten grad en komposisjonell forklaring på kontekstuell arbeidsledighet på makt, ettersom denne effekten svekkes i liten grad (fra 0,041 til 0,037) når jeg korrigerer for individuell arbeidsledighet (modell 3).

Tabell 12. Makt som resultat av kontekstuell arbeidsledighet som ung voksen pluss øvrige kovariater. 107,958 respondenter fra 27 land og 809 kombinasjoner av land og kohort/fødselsår.

Modell	1	2	3
Kontekstuell arbeidsledighet som ung voksen	0,041**	0,030**	0,037**
Kontekstuell arbeidsledighet nå		0,080**	
Individuell arbeidsledighet i minst 3 mnd.			0,085**
Kvinne (kvinner=1, menn=0)	-0,226**	-0,226**	-0,226**
Alder (lineært + kvadrat- & kubikk-ledd)	Ja	Ja	Ja
Periode (faste effekter)	Ja	Ja	Ja
Land (faste effekter)	Ja	Ja	Ja

*= $P > 0,05$, **= $P > 0,01$

Prestasjon

Prestasjon handler om å oppnå personlig suksess gjennom å vise kompetanse i samsvar med de rådende sosiale standarder (Schwartz, 2012, s. 5). Det er ingen tendens til at prestasjon blir påvirket av nivået på arbeidsledigheten den gang respondentene var i en alder der de fleste begynner å søke seg mot arbeidslivet. Kontekstuell arbeidsledighet her og nå viser en økning i prestasjon (modell 2), det er en statistisk sammenheng, men den er ikke signifikant. Folk som selv har vært arbeidsledige i minst 3 måneder er mer opptatt av prestasjon enn de som ikke har vært arbeidsledige eller kun vært arbeidsledige i kortere perioder.

Tabell 13. Prestasjon som resultat av kontekstuell arbeidsledighet som ung voksen pluss øvrige kovariater. 107,958 respondenter fra 27 land og 809 kombinasjoner av land og kohort/fødselsår.

Modell	1	2	3
Kontekstuell arbeidsledighet som ung voksen	0,007	0,004	0,003
Kontekstuell arbeidsledighet nå		0,018†	
Individuell arbeidsledighet i minst 3 mnd.			0,085**
Kvinne (kvinner=1, menn=0)	-0,105**	-0,105**	-0,105**
Alder (lineært + kvadrat- & kubikk-ledd)	Ja	Ja	Ja
Periode (faste effekter)	Ja	Ja	Ja
Land (faste effekter)	Ja	Ja	Ja

†= $P>0,10$, *= $P>0,05$, **= $P>0,01$,

Hedonisme

Hedonisme handler om å oppnå sanselig tilfredstillelse og nytelse (Schwartz, 2012, s. 5). Kontekstuelle arbeidsledighet da respondentene var unge voksne henger sammen med en økning i hedonisme (modell 1), men denne sammenhengen er ikke statistisk signifikant. Det er likevel mer sannsynlig at det er en slik sammenheng enn at det ikke er det. Kontekstuell arbeidsledighet her og nå, den gang respondentene svarte på spørreundersøkelsen henger sammen med en nedgang i hedonisme (modell 2), og drar i motsatt vei av kontekstuell arbeidsledighet som ung voksen. Dataene indikerer at kontekstuell arbeidsledighet som ung voksen (0,020), og kontekstuell arbeidsledighet her og nå (-0,024) kan dra i forskjellige retninger. Om en selv har vært arbeidsledighet i minst 3 måneder er negativt korrelert med hedonisme. Dette indikerer at de som har vært arbeidsledige over en periode på minst 3

måneder er mindre opptatt av hedonisme, enn de som har vært arbeidsledig kortere enn det, eller ikke arbeidsledig i det hele tatt.

Tabell 14. Hedonisme som resultat av kontekstuell arbeidsledighet som ung voksen pluss øvrige kovariater. 107,958 respondenter fra 27 land og 809 kombinasjoner av land og kohort/fødselsår.

Modell	1	2	3
Kontekstuell arbeidsledighet som ung voksen	0,017†	0,020*	0,018*
Kontekstuell arbeidsledighet nå		-0,024*	
Individuell arbeidsledighet i minst 3 mnd.			-0,015*
Kvinne (kvinner=1, menn=0)	-0,122**	-0,122**	-0,122**
Alder (lineært + kvadrat- & kubikk-ledd)	Ja	Ja	Ja
Periode (faste effekter)	Ja	Ja	Ja
Land (faste effekter)	Ja	Ja	Ja

†= $P>0,10$, *= $P>0,05$, **= $P>0,01$,

6. Drøfting

I denne delen drøftes problemstillingen og de fire hypotesene. Jeg drøfter også ulike faktorer som påvirker når verdiene formes. Videre drøftes kjønn, alder, periode og forskjeller mellom øst og vest i Europa. Til slutt diskuteres styrker og svakheter med denne studien.

Problemstilling

De som ble voksne i en periode med relativt høy arbeidsledighet i landet sitt, har noe annerledes verdier enn de som vokste opp i samme land, men i en periode da arbeidsledigheten var lavere. De som var unge voksne i perioder med høy arbeidsledighet i landet, er mindre konservative og de har en sterkere personlig orientering enn de som var unge voksne i en periode da arbeidsledighetstallene var lavere. Åpenhet for endring og sosial orientering ser derimot ikke ut til å ha blitt påvirket av arbeidsledighetstallene.

Dataene og analysemetodene som jeg har brukt tillater meg også å kunne skille mellom individuelle og kollektive erfaringer med høy arbeidsledighet. Dette betyr at jeg også kunne skille mellom komposisjonelle og kontekstuelle effekter av arbeidsledigheter i ung voksen alder. For konservatisme og personlig orientering, kommer den komposisjonelle effekten av individuelle erfaringer med arbeidsledighet i tillegg til en kontekstuell effekt av arbeidsledigheten i landet den gang en var ung voksen. Når jeg undersøkte de mer spesifikke verdiene under konservatisme (konformitet, tradisjon og trygghet) og personlig orientering (prestasjon og makt), med hensyn til komposisjonelle og kontekstuelle effekter fikk jeg tilsvarende resultater.

Hypotese 1

H1 «*fikk sterkere personlig orientering*» bekreftes.

At unge voksne som ble voksne i en periode med høy arbeidsledighet ble mer personlig orientert senere i livet, indikerer at folks verdier fortsatt er formative også som unge voksne. Det er mulig at dette også kan ha sammenheng med at mange moderne samfunn klarer å beskytte barn mot stressende ytre situasjoner som økonomisk usikkerhet, og at det å møte et arbeidsliv med høy arbeidsledighet i inngangen til voksenlivet kan virke som en betydningsfull overgang som påvirker hvordan vi orienterer oss i forhold til omgivelser. Det kan for eksempel påvirke egoutviklingen som noen har hevdet (Tanner, 2006; Arnett, 2014)

Høy arbeidsledighet i et land kan føre til økonomisk ulikhet og kan utsette folk for økonomiske utfordrende forhold (Buttrick & Oishi, 2017; Du, Chi & King 2019; Du mfl., 2021). Familiedannelser er et eksempel, som ser ut til å inntre senere når arbeidsledigheten er høy (Adsera, 2011). Når man opplever samfunnet rundt seg som en krevende å være i, kan det være gunstig å utvikle ulike mestringsstrategier. Det kan tenkes at disse mestringsstrategiene kommer til syne i denne økningen i personlig orientering. Det kan også tyde på at personlig orientering blir mer påvirket av konteksten individet befinner seg i, et slikt resonnement er i tråd med at det i hierarkiske samfunn vil være viktig å skaffe status og ressurser (Tormos mfl., 2017). Mestringsstrategiene man må utvikle kan påvirke egoutviklingen, og ettersom jeg finner en varig endring i personlig orientering tyder det på at kontekstuell arbeidsledighet har påvirket selvoppfatningen, det vil si egoutviklingen (Tanner, 2006).

Når man opplever økonomisk usikkerhet eller ser mye arbeidsledighet i samfunnet rundt seg kan man se opp til de som har mye ressurser, og ønske at man selv også hadde mer ressurser og var i en bedre livssituasjon. En slik antakelse finner også støtte i denne studien, og den er i tråd med tidligere studier som har funnet at man blir statusøkende i land med høy økonomisk ulikhet (Du mfl., 2022b; Walasek & Brown, 2015). Et annet syn kan være at når man ser de rundt seg har det tøft økonomisk, kan dette få en selv til å reflektere over at man selv ikke ønsker å være i samme situasjon. Da kan det å verdsette en personlig orientering beskytte individet på sikt, gjennom å oppnå kontroll over materielle ressurser, vise kompetanse og på denne måten virke forebyggende mot økonomiske trusler (Sortheix, Parker, Lehner & Schwartz, 2019), det blir med andre ord pragmatisk atferd å verdsette en personlig orientering høyere.

Om konteksten man befinner seg i er preget av stor økonomisk ulikhet, kan disse ulikhetene mellom folk føre til gnisninger og derfor mer konkurranse mellom folk. Det viser seg gjeldende for de som bor i områder med høy økonomisk ulikhet (Sommet mfl., 2019). Ved høy arbeidsledighet kan det bli veldig synlig hvem som har mye, og hvem som har lite. Har man lite, og stadig blir eksponert for de som har mer kan dette føre til at man skulle ønske at man selv har mer. Når man er ung voksen i slike omgivelser kan det ha en varig innvirkning på hva man verdsetter som viktig, og i dette tilfelle blir det pragmatisk å verdsette en personlig orientering.

En økning i personlig orientering stemmer med en studie fra 2022 som viste at økonomisk ulikhet henger sammen med en sterkere personlig orientering (Du mfl., 2022a). Høy arbeidsledighet kan ha flere samfunnsmessige konsekvenser, om det manifesterer seg gjennom økt økonomisk ulikhet kan dette føre til at man blir mindre opptatt av andre. Dette fordi vi finner en økning i personlig orientering. Et mer individualistisk samfunn kan over tid tære på velferdsstater i Europa, ved å sette spørsmål rundt legitimiteten av et system som ikke er gunstig for flere av innbyggerne. Når det er pragmatisk atferd å verdsette en personlig orientering, kan det gi større innsikt til hvorfor de som er mer personlig orientert også mer negative til velferdspolitikken (Kulin & Svallfors, 2013). Hvorfor ytre stressende situasjoner kan ha formet individet til at man må bli mer opptatt av seg selv, for å klare å forsørge seg.

Når jeg undersøker verdiene makt og prestasjon blir resultatet mer nyansert. For verdien makt er resultatet i tråd med hypotesen. For verdien prestasjon finner jeg lave og statistisk usikre korrelasjoner. For meg er det naturlig å tenke at prestasjon skulle bli viktigere når man står utenfor arbeidslivet, ettersom man da befinner seg i en situasjon hvor man har dårligere muligheter til å klatre på en karrierestige. Men det er også mulig at man unngår å reflektere over muligheter for ikke å stigmatisere seg selv ytterligere. Uansett årsak så passer mine resultater med andre funn som viste at høyt arbeidsengasjement henger sammen med verdien prestasjon (Cohan, 2009). De som har lett tilgang til attraktive jobber har bedre muligheter til å klatre på karrierestigen om man arbeider hardt. Derfor kan det tenkes at om en økning i verdien av prestasjon skal finne sted, er man muligens avhengig av å befinne seg i et miljø hvor det finnes livsmuligheter som kan realisere denne verdien.

Det er en heller svak komposisjonelle effekt av betydningen av arbeidsledighet på nasjonalt nivå på personlig orientering (ned fra 0,048 til 0,040), men en relativt stor forskjell i personlig orientering mellom de som selv har vært arbeidsledige (0,170 lavere) enn de som ikke har vært arbeidsledige i over minst 3 måneder. Det er mulig at lange perioder med arbeidsledighet fører til en lavere sosial status og til mindre kontroll over eget liv. Dette kan føre til en økt vektlegging av personlig orientering. Dette stemmer også overens med en studie som viser at individer blir mer personlig orientert når det er økonomisk ulikhet innenfor et land (Du mfl., 2022a).

Hypotese 2

H2: *fikk svakere sosial orientering* avkrefte i denne studien. Jeg finner ikke tilstrekkelig statistisk sammenheng for denne hypotesen.

Jeg finner derimot at høy arbeidsledighet her og nå korrelerer med en svakere sosial orientering. Ved høy arbeidsledighet i samfunnet rundt en, kan samfunnet oppleves som hardere, og når man er ung voksen og på vei inn i arbeidslivet kan dette føre til en at man får mindre overskudd til å bry seg om andre. Et slik perspektiv finner støtte i samfunn med høy økonomisk ulikhet, hvor man finner en lavere vilje til å ville forbedre levekårene til medborgere (Paskov & Dewilde, 2012). Når man flytter ut av barndomshjemmet og skal etablere seg, er man i en overgangsfase. For meg var det naturlig å anta at slike overganger ville være vanskeligere i situasjoner med høy arbeidsledighet. Men dataene støtter altså ikke denne hypotesen. Tidligere forskning derimot har vist at økonomisk ulikhet kan gjøre folk mer narsissistiske (Wilkinson & Pickett, 2017), mindre generøse (Côté mfl., 2015) og mindre medgjørlige (de Vries mfl., 2011).

Det er mulig at de ulike funnene for nasjonal arbeidsledighet da en var ung voksen versus her og nå har sammenheng med at disse effektene ikke er langvarige, slik livsløpsperspektivet antyder, eller at de motvirkes av andre endringer som aldring. Forskning har vist at med alderen følger også en større tilknytning i sosiale nettverk (Glen, 1974; Tyler & Shuller, 1991). Når man blir eldre kan dette føre til at man blir mer avhengig av hjelp til å utføre oppgaver, som man klarte alene når man var yngre. Høy arbeidsledighet kan føre til økonomisk ulikhet, som kan undergrave sosial samhörighet og dermed selvoppfatningen til folk (Loughnan mfl., 2011). Dette kan føre til at man ikke blir like sosialt orientert senere i livet. Det finnes teori som muligens kan forklare at jeg ikke finner noen statistisk sammenheng, teorien om grunnleggende menneskelige behov, som hevder at man først må ha de grunnleggende behovene på plass før man har overskudd til å bry som om ting utenfor seg selv (Maslow, 1943).

At man får mindre overskudd til å bry seg om andre enn seg selv ved høy arbeidsledighet, får støtte når jeg undersøkte de som har vært arbeidsledige i 3 måneder eller mer. Her viste resultatet at de er mindre sosialt orienterte enn de som ikke har vært arbeidsledige, eller kun vært arbeidsledige i korte perioder. Dette kan tyde på at man i likhet med tidligere forskning

blir mer opptatt av seg, og mindre opptatt av andre, men at denne endringen ikke er varig. Et slikt perspektiv finner støtte i tidligere forskning som har vist at lite forskjeller i inntekt innenfor land predikerer forhøyet sosial orientering (Tormos mfl., 2017), og at økonomisk ulikhet henger sammen med en lavere sosial orientering (velvilje) (Du mfl., 2022a). Det kan henge sammen med at man har nok med seg og sitt i vanskelige tider, men en slik forklaring har noen åpenbare mangler. Universalisme handler om at man er opptatt av saker som klima, og at alle skal ha det bra (Schwartz, 2012), et slikt sosialt fokus kan tenkes å svekkes i nedgangstider. Velvilje derimot handler om inn-gruppens ve og vel, og i vanskelige tider er det naturlig at man søker hjelp, trøst og støtte fra de nærmeste, og ut ifra det kan man tro at en periode med økonomisk usikkerhet vil resulter i varige sterkere relasjoner til de nærmeste.

I motsetning til en pandemi kan høy arbeidsledighet i et samfunn være noe som er og varer i flere år. Mens en pandemi kan kjennetegnes med at omgivelsene plutselig blir utrygge før ting blir bedre igjen over tid. Under covid-19 pandemien i USA ble sosial orientering viktigere for både millenniumsgenerasjonen og generasjon Z (Azimi & Schewe, 2022). Det kan tenkes at den sosiale orienteringen økes ved høy arbeidsledighet i et land, men at økningen ikke er varig, og på denne måten ikke påvirker den sosiale orientering senere i livet.

Hypotese 3

H3: *ble mer åpne for endring, avvises.* Jeg finner ingen positiv sammenheng mellom kontekstuell arbeidsledighet som ung voksen og åpenhet for endring senere i livet. Jeg finner derimot en negativ sammenheng mellom kontekstuell arbeidsledighet her og nå, og åpenhet for endring. Jeg finner også at de som selv har vært arbeidsledige er mindre åpne for endringer enn de som ikke har vært arbeidsledige over en lengre periode.

Ved høy arbeidsledighet i et samfunn er det naturlig å anta at det for mange kan bli viktigere å være åpen for endringer for å tilpasse seg kravene i arbeidsmarkedet. I slike situasjoner med høy arbeidsledighet og usikre økonomiske utsikter, kan det være gunstig å utvikle strategier som å være pragmatisk, fleksibel og villig til å tilpasse seg endringer. Andre empiriske studier, som har undersøkt hvordan arbeidsledighet påvirker folks personlighet har funnet ut at arbeidsledighet kan gjøre folk mer åpne (Boyce, Wood & Sedikides, 2015). En grunn til at jeg får motsatt resultat kan være at høy arbeidsledighet vil gjøre at det er færre muligheter for folk til å få seg arbeid, og mangel på jobbmuligheter ikke enkelt kan løses ved at folk forsøker å øke tilpasningsevnen. Dette kan være en forklaring på hvorfor åpenhet for endringer ikke

påvirkes av kontekstuelle forhold som høy arbeidsledighet. En annen kan være at hva folk anser som viktig i sine liv og personlighetstrekk, er lite sammenlignbart.

Samtidig kan det henge sammen med verdiene selvbestemmelse og stimulering. Når det gjelder verdien stimulering som handler om å få utløp for eventyr og spenning, kan høy arbeidsledighet føre til at man ikke ser verdien i eventyr og spenning når man ikke har et mer grunnleggende behov som inntekt dekket. Likeså for selvbestemmelse, individuell tankegang og utforskning kan tenkes å bli mindre viktig når et mer elementært behov, som det å ha en jobb, ikke er til stede.

Ettersom arbeidsledighet i nåtiden fører til mindre åpenhet for endringer, og at tidligere erfaringer med høy arbeidsledighet ikke viser noen sammenheng med åpenhet for endring, er det naturlig å anta at disse effektene er kortsiktige og ikke varer livet ut. Dette tyder på at åpenheten for endring kan endre seg etter at folk har blitt unge voksne.

Et slikt resultat strider imot at grunnleggende verdier holder seg robuste og stabile over tid (Inglehart, 1985; Rokeach & Ball-Rokeach, 1989; Reeskens & Vandecasteele, 2017). Disse teoriene hevder at grunnleggende verdier er relativt stabile og ikke påvirkes av kortsiktige faktorer som arbeidsledighet. Resultatet strider også imot livsløpsperspektivet som argumenter hvor de sosiale veiene, overganger og vendepunktene man opplever tidlige i livet, har en konsekvens for hva som er viktig senere i livet.

Ettersom jeg ikke finner endringer blant de som har vært unge voksne med høy arbeidsledighet kan det tenkes at kontekstuell arbeidsledighet som ung voksen inntreffer for seint til å påvirke verdiene. Et slikt perspektiv støttes opp av livsløpsperspektivet, men det impliserer at man har blitt påvirket av overganger, vendepunkter tidligere i livet enn som ung voksen. Dette kan også være en årsak til at jeg ikke finner empirisk støtte for endring i denne verdien. Et slikt resonnement står i kontrast til en tidligere studie som fant at verdier er immune til økonomisk risiko (Reeskens & Vandecasteele, 2017).

Det kan tenkes at det er noen verdier som i større grad blir påvirket av kontekstuelle forhold, mens andre verdier er i større grad et resultat av de ulike komposisjonene hos individene. Med andre ord kan det tenkes at noen verdier er i større grad åpne for endringer gjennom sosialisering, mens andre verdier er i større grad forutbestemt. Individuell arbeidsledighet i

minst 3 måneder kan være et eksempel på dette, ettersom det viser seg at man blir litt mindre åpen for endringer om man har vært i en slik situasjon.

Ettersom hedonisme har elementer fra både åpenhet til endring og personlig orientering valgte jeg å undersøke hvordan kontekstuell arbeidsledighet påvirker denne verdien. Tidligere har man antatt at man blir mer opptatt av hedonisme, om man har vokst opp i et samfunn med lite eller begrensede ressurser. Å være ung voksen i et land med høy arbeidsledighet kan derfor tenkes å skulle gi samme resultatet, men jeg finner ikke tilstrekkelig statistisk sannsynlighet for det. Likevel viser resultatet at det er større sannsynlighet at man blir mer hedonistisk senere i livet, enn motsatt.

Hypotese 4

H4: *Ble mindre konservative*, bekrefte.

De som var unge voksne i en periode med høy arbeidsledighet i landet sitt, var senere mindre konservative enn de som ble voksne i en periode med lavere arbeidsledighet. Arbeidsledighet her og nå viser derimot ingen sammenheng med konservatisme.

Når man møter et samfunn som ikke gir en selv eller de som en gjerne sammenligner seg med (andre i samme kohort) mulighet til et økonomisk selvstendig og verdig liv, kan det gjøre at man får mindre tillit til normer og symboler som oppfattes som viktig i samfunnet. Det kan føles unaturlig å støtte opp om slike normer når de ikke framstår som gunstig for en selv. Når samfunnet ikke gir folk muligheten til et selvstendig og verdig liv, kan det føre til redusert tillit til normer og symboler som oppfattes som viktige i dette samfunnet. Hvis folk opplever at de ikke gis like muligheter som andre i samfunnet, kan det føre til frustrasjon, misnøye og manglende motivasjon for å støtte rådende normer og symboler. Høy arbeidsledighet kan derfor føre til at samfunn blir mindre stabilt og oppfattes som ugunstig for deler av befolkningen. Dette kan føre til en nedgang i betydningen av konservatisme, da folk blir mindre motiverte for å opprettholde et samfunn som ikke er til deres fordel.

I et historisk lys er det ikke overraskende at tradisjonelle ideer blir svekket av dårlige økonomiske utsikter. Et av de mest kjente eksemplene er den franske revolusjonen (Lefebvre & Tacket, 1947). Når samfunnet ikke gir folk muligheten til et selvstendig og verdig liv, kan det føre til manglende tillit til eksisterende normer og symboler. Trolig er man ekstra sårbar

når man er ung voksen, ettersom man ofte er i en fase der de fleste forsøker å etablere seg som selvstendige individer, og man kan være ekstra sårbar fordi man har mindre oppsparte midler sammenlignet med de som er eldre.

Når jeg testet verdiene under konservatisme hver for seg ble resultatet mer nyansert. Tradisjon og trygghet er mindre viktig hos de som var unge voksne i en periode med høy arbeidsledighet, mens det er statistisk usikkerhet ved verdien konformitet. Resultatet indikerer at konservatisme blir påvirket av hvor mye arbeidsledighet det var i det samfunnet da man ble voksen, og at dette har en varig innvirkning på individets verdier og prioriteringer (Settersten Jr, 2003). Det finnes studier som har vist at lav arbeidsledighet har gjort noe med tilbøyeligheten til mindre konservatisme (Tormos mfl., 2017), men de har ikke undersøkt hvordan arbeidsledighet har innvirkning på unge voksne, og denne innvirkningen på verdier senere i livet. Det kan henge sammen med at jeg har undersøkt kontekstuell arbeidsledighet som ung voksen, og ikke bare kontekstuelle faktorer her og nå. Arbeidsledighet her og nå viser ingen korrelasjon mellom kontekstuell arbeidsledighet som ung voksen og konservatisme. Individuell arbeidsledig i minst 3 måneder (komposisjonelle effekt) viser at tradisjon og trygghet blir mindre viktig, mens konformitet blir viktigere.

Resultatet for trygghet og tradisjon er i tråd med livsløpsteorien, ettersom begge disse verdiene viser sterkere sammenheng med kontekstuell arbeidsledighet da folk var unge voksne enn arbeidsledigheter her og nå. Kontekstuell arbeidsledighet i ung voksen alder har dermed en varig innvirkning på hva som er viktig i livet til folks også senere i livet. Dette indikerer at verdier er formative som ung voksen. Situasjoner i denne livsfasen vil påvirke sosiale veier og overganger, og dermed få konsekvenser for prioriteringer og verdier senere i livet (Elder mfl., 2003).

Når formes verdiene?

Mange tradisjonelle studier har antatt at verdier formes i ung alder, og at de er relativt stabile i voksen alder. Forskning indikerer at mange verdier sosialiseres inn i oss i ung alder, herdes i tenårene og er relativt stabile over tid senere i livet (Rokeach & Ball-Rokeach, 1989; Schwartz, 1992; Hitlin og Piliavin, 2004; Hooghe & Wilkenfed, 2008).

Denne studien viser at verdiene påvirkes av store samfunnsøkonomiske endringer målt som arbeidsledighet i landet når man er ung voksen mellom 20 og 27 år, litt avhengig av utdanningsnivå og dermed også når man kan anta at man begynner å søke arbeid. Effektene som jeg finner er stort sett av moderat størrelse. De sterkeste sammenhengene med høy arbeidsledighet finner jeg for (svakere) konservatisme og dernest for (sterkere) personlig orientering.

Denne studien viser at i likhet med de som har opplevd inngripende situasjoner som krig (Daniel mfl., 2013), at man påvirkes av omgivelsene rundt en når man er i starten av 20-årene, når omgivelsene rundt en er usikre. Denne studien har et mye større utvalg og med data av longitudinelle karakter ved at jeg kan sammenligne mange kohorter innenfor mange land over nesten 16 år (2002-2018), og kohorter som var tidlig i 20-årene over inntil 25 år (1993-2018), og jeg har dermed kunnet kontrollere for flere usikkerhetsmomenter enn studien fra Daniel mfl., (2013).

Det er en utbredt oppfatning at barndommen har blitt mer institusjonalisert og standardisert i dag enn den var tidligere (Ariès, 1965; Postman, 1985, s. 286; Settersten Jr & Ray, 2010; Hochschild & Machung, 2012). Velferdsstaten beskytter mange barn mot ytre belastninger som følge av dårlig eller usikker økonomi. Når man selv blir voksen kan derfor møtet med slike økonomiske realiteter framstå som en brå og i mange tilfeller belastende overgang, det kan føre til det noen psykologer omtaler som en omorientering i livet til unge voksne. Omorientering handler om å gå fra barn til voksen. Når man må omorientere seg, kan det påvirke det de samme psykologene kaller egoutvikling, herunder hva de mener er rett og galt eller mer og mindre viktig i sine liv (Tanner, 2006).

Et eksempel på en omorientering er overgangen fra å bo hos sine foreldre til å flytte for seg selv. Det kan være krevende å flytte for seg selv første gang, nå må man selv betale husleie,

strømregningen og handle inn dagligvarer. Hvis husleia øker, må man kanskje arbeide mer for å få hverdagen til å gå rundt. Når man mestrer slike situasjoner kan det føre til en egoutvikling ettersom man kan utvikle en mer helhetlig selvoppfatning (Tanner, 2006). Denne utviklingen er et viktig steg inn i voksenlivet og om den utsettes, kan det føre til en utsetting av når verdiene formes. Om man bor lenger hjemme hos sine foreldre, så vil omorientering skje senere. Dette er tilfelle sør i Europa, hvor unge voksne bor lenger i dag, enn i tidligere perioder hjemme hos sine foreldre (Filandri & Bertolini, 2016).

En annen faktor som kan ha påvirkning på når verdiene formes, som ikke er like vanlig i dag som i tidligere perioder, finner vi i førstegangstjenesten, eller verneplikten i militæret. Verneplikten kan ses på som en markant overgang i en persons liv, og det var en overgang som majoriteten av menn i hver generasjon måtte gjennomgå (Tarabar & Hall, 2016). Denne overgangen er ikke like vanlig i dag, ettersom færre og færre i hver generasjon må gjennomføre verneplikt i militæret (Tarabar & Hall, 2016). I tidligere perioder ble majoriteten av de i hver av generasjonen utsatt for samme overgang. I dag er det ikke like vanlig, og største delen av en generasjon er ikke lenger utsatt for samme overgang på samme tidspunkt, ettersom mange land har gått vekk fra obligatorisk verneplikt for alle (Tarabar & Hall, 2016).

En forklaring som inkluderer kvinner kan være at man i dag er mer opptatt av karriere, som viser seg gjennom at andelen personer med høyere utdanning har økt betydelig i de fleste OECD-land blant personer i alderen 25-34 år (OECD, 2002). Gjennomsnittlig andel unge voksne med høyere utdanning har økt fra 27 % i 2000 til 48 % i 2021. I denne aldersgruppen er andelen personer med høyere utdanning 7 prosentpoeng høyere enn andelen personer med videregående opplæring i gjennomsnitt på tvers av OECD-landene (OECD, 2022). Når man tar høyere utdanning er det mange som må flytte på seg, og dermed flytte hjemmefra. Dette kan forklare hvorfor mange unge voksne nord i Europa flytter tidligere fra foreldrene enn i sør (Filandri & Bertolini, 2016). Å flytte hjemmefra for å ta høyere utdanning fører ikke nødvendigvis til en brå overgang til voksenlivet i dag.

Det er flere enn før som flytter ut av barndomshjemmet for å ta høyere utdanning (OECD, 2022), samtidig er det grunn til å tro at forskjellene mellom når man flytter ut av barndomshjemmet nord og sør i Europa ikke forklarer at man blir senere voksen i dag. I motsetning til tidligere perioder er det utviklet gode ordninger som studiestøtte og studentboliger, og man kan argumentere for at man i høyere utdanning ikke blir behandlet

som en fullverdig voksen. Det er også de som mener at studenter blir behandlet som barn i høyere utdanning (Furedi, 2001, 2002, 2016).

Om man ikke blir behandlet som en fullverdig voksen, opplever man ikke at man må ta det fulle ansvaret over sin egen situasjon, og da kan dette gå ut over egoutviklingen.

Egoutviklingen er sentral for å utvikle en helhetlig selvoppfatning, og egoutvikling dreier seg blant annet om utviklingen av hva folk anser som riktig og galt i sine liv. Derfor har egoutviklingen og når denne skjer en innvirkning på de grunnleggende verdiene. Dermed er høyere utdanning er med å forsinke overgangen til voksenlivet. Et slikt perspektiv finner støtte blant de som mener at studietiden mangler de sosiale normene som dikterer veien til voksenlivet (Kimmel, 2009). Dette fordi den i dag, mer enn tidligere, i større grad er preget av andre sosiale normer, som innebærer mye festing, videospilling og sport (Kimmel, 2009). Høyere utdanning forsinket dermed overgangen til voksenlivet, ettersom det setter individet i en kontekst hvor man ikke lenge er barn, hvor man har tilgang på alle muligheter som voksen, men uten de sosiale normene.

De økonomiske forutsetningene i et samfunn kan også tenkes å påvirke overgangen til voksenlivet. Dårlige forutsetninger kan føre til at unge voksne bruker lenger tid på å stifte familie, og det er mye som tyder på at selv om mange lever i gode samfunn er de økonomiske forutsetningene for å stifte familie dårligere i dag, enn i tidligere perioder. I en rapport fra USA som tar for seg de økonomiske forutsetningene til yngre amerikanere viser at Milleniumsgenerasjonens nettoformue er halvparten så stor, sammenlignet med Etterkrigsgenerasjonens da de var unge voksne. I tillegg har lønnen falt 20 prosent for dagens unge arbeidere (Allison, 2017, s. 5).

Vi finner lignende tendenser i Europa, og forhandlet lønn har samlet sett vært synkende fra 1999 til 2019 (Nickel mfl., 2019, s. 6). Dårligere økonomiske forutsetninger og et dyrere boligmarked kan føre til at man bruker lenger tid å føle seg klar til å stifte familie. Dette fordi vi kan anta at de fleste ønsker de beste forutsetningene for sine barn, og en dårlig økonomi innebærer ikke den beste forutsetningen. Vi finner tilsvarende tall fra Norge (Bjørnstad, 2020). Dårligere økonomiske forutsetninger kan dermed være en konfunderende faktor til når verdier herdes og formes i dag fordi det fører til at folk bruker lenger tid på å stifte familie, og det er mye som tyder på at det å stifte en familie er en viktig del av å bli voksen.

Det kan tenkes at den omfattende beskyttelsen av barn og ungdom i dag, gjennom velferdsstaten og den generelle institusjonaliseringen, kan ha ført til at verdier i dag, i motsetning til tidligere perioder, bruker lenger tid på å herdes og formes. Når og hva som påvirker når verdier formes er et forskningsfelt som trenger mer forskning, og denne drøftingen belyser dette.

Kjønn, alder og periode

Denne studien viser i likhet med tidligere studier at kvinner og menn har ulike verdier, hvor kvinner er mer sosialt orienterte enn menn, og menn er mer personlig orientert (Schwartz & Rubel, 2005; Schwartz & Rubel-Lifschitz, 2009). Når det kommer til kontekstuell arbeidsledighet som ung voksen viser denne studien at kjønn forklarer lite. Det er derimot mulig at den positive sammenhengen mellom kontekstuell arbeidsledighet som ung voksen kan ha en sterkere effekt på kvinner enn menns personlige orientering, men her trengs det mer forskning.

I motsetning til en tidligere studie indikerer denne studien at konservatisme har en negativ sammenheng med alder til fylte 46 år (Robinson, 2013). Studien gir støtte til oppfatningen om at man blir mer konservativ når man blir eldre (Robinson, 2013), men den viser at denne utviklingen begynner mye senere enn først antatt (ved 46-års alderen), og ettersom jeg ikke har data etter fylt 54 år, er det ikke mulig å se om trenden fortsetter. Det er interessant at man er mer konservativ som 20-åring enn 40-åring. En kontekstuell forklaring på dette kan være at vi som 20-åringer, er mer preget av tradisjonene til kulturen vi har blitt sosialisert inn i, som familien og den generelle institusjonaliseringen (skole, barnehage, osv). Likeledes kan det tenkes at disse tradisjonene slipes av med alderen. Det samme kan gjelde for verdien trygghet, jo eldre man blir jo mer trygg blir man på at det er trygt i omgivelsene rundt oss, ettersom årene har vist at det som regel er trygt. Det samme kan tenkes for konformitet, at man erfarer med alderen at det går bra å bryte sosiale normer.

Konservatisme står i et motsetningsforhold til åpenhet for endringer (Schwartz, 2012), og studien viser at vi blir mer åpen for endringer fram til man er cirka 46 år. Dette funnet står i kontrast til et tidligere funn som har vist at åpenhet for endringer har en negativ sammenheng med alder (Robinson, 2013). At datasettet mitt stopper ved 54 år kan være en forklaring på dette. En annen kontekstuell forklaring kan være den voldsomme teknologiske utviklingen

som har skjedd siden 90-tallet, og hvordan dette har preget arbeidslivet. Personlig orientering blir viktigere med alderen, mens en sosial orientering blir mindre viktig, dette gjelder fra 20 år til og med 54 år. Det hadde vært interessant å studere om det har vært noen kontekstuelle forhold i løpet av perioden som kunne forklart denne trenden, eller om dette er en komposisjonell effekt.

Denne studien viser at for denne studiens aktuelle periode (2002 til 2018) og med høyere alder, blir personlig orientering viktigere, mens sosial orientering blir mindre viktig. Dette er i samsvar med en studie fra 2009 som viste at om en verdi øker over tid, vil den ofte være ledsaget av en reduksjon i viktigheten av verdier som er i konflikt med den økende verdien (Bardi mfl., 2009).

Forskjeller mellom øst og vest i Europa

Tidligere studier har indikert at det finnes verdimeessig kulturelle forskjeller mellom land (Schwartz, 2007). Når jeg undersøkte hvordan verdiene påvirkes av kontekstuell arbeidsledighet som ung voksen, med hensyn til om de varierer mellom øst og vest i Europa fant jeg ingen statistisk sammenheng. Kontekstuell arbeidsledighet blant unge voksne kan være påvirket av andre variabler enn kulturelle forskjeller mellom landene øst og vest i Europa. Det kan være at økonomiske, politiske, utdanningsmessige eller andre sosiale faktorer spiller en mer dominerende rolle.

Kulturelle forskjeller i verdisystemer mellom land har kanskje ingen direkte innvirkning på arbeidsledighet blant unge voksne. Dette kan bety at kulturelle verdier ikke er sterke prediktorer for denne typen økonomiske resultater, i hvert fall ikke på tvers av disse geografiske regionene.

Styrker og svakheter

Det at jeg sammenligner kohorter innenfor land samtidig som jeg korrigerer for periodeeffekter er en klar styrke i min studie, sammenlignet med andre studier. Jeg har til nå ikke funnet noen andre studier med tilsvarende metodisk kvalitet. Samtidig ser jeg at flere forskere med tiden har begynt å benytte seg av et mer temporært design.

Studien er likevel ikke uten begrensninger, En begrensning er at jeg ikke kan differensiere antakelse om at arbeidsledigheten i landet har samme effekt for alle unge voksne som bor i landet. Det er heller ikke sikkert at arbeidsledigheten er det beste målet på hvor inkluderende eller usikkert arbeidslivet i et land er, og det er mulig at andre mål enn arbeidsledighet som prosent av arbeidsstyrken kan gi bedre indikasjoner på denne typen økonomisk usikkerhet i et land. Det er også mulig at andre verdiskalaer kan gi mer informasjon om hvordan økonomisk usikkerhet påvirker våre verdier også senere i livet. I alle slike avveininger har jeg måttet forholde meg til data som finnes. En kodefeil som resulterte i at jeg ikke fikk med siste runde fra ESS (2020) kan betraktes som en svakhet i denne studien.

En styrke med studien er at jeg har i noen grad kunne skille mellom kontekstuelle og komposisjonelle effekter. Det kan bidra til å løse problemet med feilslutninger på analysenivå, som er et sentralt problem i sosiologi. Sosiologiske analyser er ofte interesserte i relasjonen mellom mikro- og makro-nivå (Diez, 2002). En slik feilslutning kunne jeg gjort om jeg hadde unngått å ta hensyn til individuelle kjennetegn, eller ved å konkludere om årsaker til variasjon på tvers av grupper av folk (Diez, 2002).

Intervjueffekter

Dataene fra ESS er samlet inn gjennom spørreundersøkelser foretatt ansikt til ansikt, en utfordring med denne formen for innsamling av data er at respondentene kan bli påvirket av at det er en intervjuer til stede. I en studie som undersøkte 221 forskningsartikler med data fra ESS i året 2013, fant ut at ingen av disse studiene hadde vurdert intervjueffekten (Beullens & Loosveldt, 2016). Et tiltak for å sikre seg mot intervjueffekten er å øke standardfeilene i analysen, eller å anta muligheten for at effektstørrelsen av parameterne er lavere enn observert (Beullens & Loosveldt, 2016). Etersom dataen fra ESS er samlet inn via spørreundersøkelser foretatt ansikt til ansikt kan det tenkes at respondentene blir påvirket av at det er en intervjuer tilstede. Forskning som har undersøkt dette har funnet ut man finner en tendens til at respondentene er mer tilbøyelige til å velge en svarkategori som er den samme svarkategorien som forrige element, og i noen land er andelen forklart varians på grunn av forskjeller mellom intervjuer, større enn andelens varians som forklares av forskjellene

7. Konklusjon

I denne studien har jeg undersøkt hvordan arbeidsledighet i landet den gang folk var unge voksne (20-24 eller 22-26 år) påvirker hva som er viktig senere i livet. Resultatene viser at arbeidsledighet i landet påvirker i noen grad hvilke verdier vi anser som viktige senere i livet. Kohorter som ble voksne i en periode med høy arbeidsledighet, legger mindre vekt på konservatisme og mer vekt på personlig orientering enn kohorter som ble voksne da arbeidsledigheten var lavere. Studien viser at selv om det finnes komposisjonelle forskjeller på de grunnleggende verdier, er denne studien et bidrag til å belyse hvordan kontekstuelle forhold påvirker de grunnleggende verdiene.

Studien kan ses som et bidrag til hvordan økonomiske faktorer i en fase av livet påvirker motivasjonen også senere i livet. Dette er og har vært en sentral hypotese i mye av livsløpsforskningen, og jeg tror at min studie også viser at det er mulig å analysere slike sammenhenger med flere allerede foreliggende data enn det mange er klar over.

Litteraturliste

- Abelman, D. D. (2017). Mitigating risks of students use of study drugs through understanding motivations for use and applying harm reduction theory: a literature review. *Harm reduction journal*, 14, 1-7. Hentet fra [10.1186/s12954-017-0194-6](https://doi.org/10.1186/s12954-017-0194-6)
- Abramson, P., & Inglehart, R. F. (2009). *Value change in global perspective*. University of Michigan Press. Hentet fra https://books.google.no/books?hl=no&lr=&id=EYz6chdNDbUC&oi=fnd&pg=PR7&dq=ingl+ehart+differences+in+values&ots=TWNWQaaILL&sig=fbIY6FjW39MQQ7SwhMejB7WlqjI&redir_esc=y#v=onepage&q=inglehart%20differences%20in%20values&f=false
- Adsera, A. Where are the babies? Labor market conditions and fertility in Europe. *European Journal of Population/Revue européenne de démographie*, 2011, vol. 27, no 1, p. 1-32. Hentet fra <https://link.springer.com/article/10.1007/s10680-010-9222-x>
- Agerbo, E., Sterne, J. A. C., & Gunnell, D. J. (2007). Combining individual and ecological data to determine compositional and contextual socio-economic risk factors for suicide. *Social Science & Medicine* (1982), 64(2), 451–461. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2006.08.043>
- Allison, T. (2017). Financial health of young America: measuring generational declines between Baby Boomers & Millennials. *Young Invincibles*, 8. Hentet fra <https://younginvincibles.org/wp-content/uploads/2017/04/FHYA-Final2017-1-1.pdf>
- Arnett, J. J. (2014). Introduction: Emerging adulthood theory and research: Where we are and where we should go. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199795574.013.36>
- Azimi, Andonova, Y., & Schewe, C. (2022). Closer together or further apart? Values of hero generations Y and Z during crisis. *Young Consumers*, 23(2), 179–196. Hentet fra <https://doi.org/10.1108/YC-03-2021-1300>
- Bardi, A., Lee, J. A., Hofmann-Towfigh, N., & Soutar, G. (2009). The structure of intraindividual value change. *Journal of personality and social psychology*, 97(5), 913. <https://doi.org/10.1037/a0016617>
- Beierlein, C., Davidov, E., Schmidt, P., Schwartz, S. H., & Rammstedt, B. (2012, April). Testing the discriminant validity of Schwartz 'Portrait Value Questionnaire items—A replication and extension of Knoppen and Saris (2009). In *Survey Research Methods* (Vol. 6, No. 1, pp. 25-36). Hentet fra <https://ojs.ub.uni-konstanz.de/srm/article/view/5092>
- Benson, R. (2016). Bourdieu, Pierre, i Jensen, B.K, og Craig, T.R., mfl. (red) *The International Encyclopedia of Communication Theory and Philosophy*. New jersey: John Wiley & Sons Inc, s. 1-5.
- Beullens, K. & Loosveldt, G. (2016). Interviewer Effects in the European Social Survey. *Survey Research Methods*, 10 (2), 103-118. Hentet fra <https://ojs.ub.uni-konstanz.de/srm/article/view/6261/6100>
- Biggs, S. (2007), Thinking about Generations: Conceptual Positions and Policy Implications. *Journal of Social Issues*, 63: 695-711. Hentet fra <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.2007.00531.x>
- Bilsky, W., Janik, M., & Schwartz, S. H. (2011). The structural organization of human values-evidence from three rounds of the European Social Survey (ESS). *Journal of cross-cultural psychology*, 42(5), 759-776. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0022022110362757>
- Bjørnstad, S. (2020, mai). 2013–2023: Ti år med null vekst i kjøpekraften. E24. Hentet fra <https://e24.no/norsk-oekonomi/i/LA7en1/20132023-ti-aar-med-null-vekst-i-kjoepkraften>
- Blekesaune, M. (2015). Can self-enhancement values predict retirement behavior? An analysis combining survey and register data from Norway. *The International Journal of Aging and Human Development*, 80(2), 101-114. Hentet fra <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0091415015587161>

- Blekesaune, M., & Quadagno, J. (2003). Public Attitudes toward Welfare State Policies: A Comparative Analysis of 24 Nations. *European sociological review*, 19(5), 415-427. Hentet fra <https://academic.oup.com/esr/article-abstract/19/5/415/426298>
- Bourdieu, P. (1989). *Social Space and Symbolic Power*, *Sociological Theory*, 7(1), s. 14–25. <https://doi.org/10.2307/202060>
- Boyce, C. J., Wood, A. M., Daly, M., & Sedikides, C. (2015). Personality change following unemployment. *Journal of Applied Psychology*, 100(4), 991. Hentet fra <https://www.apa.org/pubs/journals/releases/apl-a0038647.pdf>
- Braut, S. G. (2022, 15. februar). Kohort. *Store norske leksikon*. <https://snl.no/kohort>
- Burr, A., Santo, J. B., & Pushkar, D. (2011). Affective well-being in retirement: The influence of values, money, and health across three years. *Journal of Happiness Studies*, 12, 17-40. Hentet fra <https://link.springer.com/article/10.1007/s10902-009-9173-2>
- Buttrick, N. R., & Oishi, S. (2017). The psychological consequences of income inequality. *Social and Personality Psychology Compass*, 11(3), e12304. Hentet fra <https://doi.org/10.1111/spc3.12304>
- Cameron, A. C., & Miller, D. L. (2015). A practitioner’s guide to cluster-robust inference. *Journal of human resources*, 50(2), 317-372. Hentet fra <https://jhr.uwpress.org/content/50/2/317.short>
- Cheval, B., Sieber, S., Guessous, I., Orsholits, D., Courvoisier, D. C., Kliegel, M., ... & Boisgontier, M. (2018). Effect of early-and adult-life socioeconomic circumstances on physical inactivity. *Medicine and science in sports and exercise*, 50(3), 476-485. Hentet fra https://journals.lww.com/acsmmsse/Fulltext/2018/03000/Effect_of_Early_and_Adult_Life_Socioeconomic.10.aspx
- Cohan, A. (2009). A value based perspective on commitment in the workplace: An examination of Schwartz’s basic human values theory of bank employees in Israel. *International Journal of Intercultural Relations*, 33, 332-345. <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2009.04.001>.
- Côté, S., House, J., & Willer, R. (2015). High economic inequality leads higher-income individuals to be less generous. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 112(52), 15838-15843. <https://doi.org/10.1073/pnas.1511536112>
- Daniel, E., Fortuna, K., Thrun, S. K., Cioban, S., & Knafo, A. (2013). Brief report: Early adolescents' value development at war time. *Journal of adolescence*, 36(4), 651-655. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2013.03.009>
- Davidov, E., Schmidt, P., & Schwartz, S. H. (2008). Bringing Values Back In. *Public Opinion Quarterly*, 72(3), 420–445. <https://doi.org/10.1093/poq/nfn035>
- de Vries, R., Gosling, S., & Potter, J. (2011). Income inequality and personality: Are less equal US states less agreeable?. *Social science & medicine*, 72(12), 1978-1985. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2011.03.046>
- Dietrich, H., & Möller, J. (2016). Youth unemployment in Europe—business cycle and institutional effects. *International Economics and Economic Policy*, 13, 5-25. Hentet fra <https://link.springer.com/article/10.1007/s10368-015-0331-1>
- Diez, R. (2002). A glossary for multilevel analysis. *Journal of epidemiology and community health*, 56(8), 588. <https://doi.org/10.1136%2Fjech.56.8.588>
- Du, H., Chen, A., Li, Y., Ma, L., Xing, Q., & Nie, Y. (2022b). Perceived income inequality increases status seeking among low social class individuals. *Asian Journal of Social Psychology*, 25(1), 52-59. <https://doi.org/10.1111/ajsp.12455>
- Du, H., Chi, P., & King, R. B. (2019). Economic inequality is associated with long-term harm on adolescent well-being in China. *Child Development*, 90(4), 1016-1026. <https://doi.org/10.1111/cdev.13253>
- Du, H., Götz, F. M., King, R. B., & Rentfrow, P. J. (2022a). The psychological imprint of inequality: Economic inequality shapes achievement and power values in human life. *Journal of Personality*. <https://doi.org/10.1111/jopy.12758>

- Du, H., Zhou, N., Cao, H., Zhang, J., Chen, A., & King, R. B. (2021). Economic inequality is associated with lower internet use: A nationally representative study. *Social Indicators Research*, 155, 789-803. Hentet fra <https://link.springer.com/article/10.1007/s11205-021-02632-8>
- Durkheim, E. (1897/1964). *Suicide*. Glencoe, IL: Free Press.
- Elder Jr, H. G. (1998). The life course as developmental theory. *Child development*, 69(1), 1-12. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1998.tb06128.x>
- Elder, H. G. (1974). *Children of the Great Depression*. Chicago: University of Chicago Press.
- Elder, H. G., Johnson, M. K., & Crosnoe, R. (2003). *The emergence and development of life course theory* (pp. 3-19). Springer US.
- ESS. (2022a) *ESS Data Portal*. Hentet fra <https://ess-search.nsd.no>
- ESS. (2022b). *About the European Social Survey European research infrastructure (ESS ERIC)*. Hentet fra <https://www.europeansocialsurvey.org/about/>
- ESS. (2022c) *Countries by Round (year)*. Hentet fra https://www.europeansocialsurvey.org/about/participating_countries.html
- ESS. (2022d) *Data Collection*. Hentet fra https://www.europeansocialsurvey.org/methodology/ess_methodology/data_collection.html
- Eurostat (16 mars 2023). *Unemployment by sex and age – annual data*. Hentet fra https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/UNE_RT_A_custom_5453157/default/table?lang=en
- Eurostat (2022, 20 november). *Who We Are*. Hentet fra <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/about-us/who-we-are>
- Filandri, M., & Bertolini, S. (2016). Young people and home ownership in Europe. *International Journal of Housing Policy*, 16(2), 144-164. Hentet fra <https://doi.org/10.1080/14616718.2015.1130606>
- Furedi, F. (2001, 21 april). Paranoid parenting. *The Guardian*. Hentet fra <https://www.theguardian.com/education/2001/apr/26/highereducation.socialsciences1>
- Furedi, F. (2002). *Paranoid parenting: Why ignoring the experts may be best for your child* (Vol. 234). Chicago: Chicago Review Press.
- Furedi, F. (2016). Paranoid parenting means university students are treated as kids. *The Australian*, 2. Hentet fra <http://www.safs.ca/newsletters/2016/april/12.pdf>
- Ghirelli, N., Lynn, P., Dorer, B., Schwarz, H., Kappelhof, J., van de Maat, J., Kessler, G., Briceno-Rosas, R., & Rød, L-M. (2022). *ESS9 Overall Fieldwork and Data Quality Report*. Hentet fra https://www.europeansocialsurvey.org/docs/round9/methods/ESS9_Quality_Report.pdf
- Giele, J. Z., & Elder, G. H. (Eds.). (1998). *Methods of life course research: Qualitative and quantitative approaches*. Sage. Hentet fra https://www.google.no/books/edition/Methods_of_Life_Course_Research/jrkOVB0A3roC?hl=fr&gbpv=1&dq=Methods+of+Life+Course+Research:+Qualitative+and+Quantitative+Approaches&printsec=frontcover
- Giménez, A. C., & Tamajón, L. G. (2019). Analysis of the third-order structuring of Shalom Schwartz's theory of basic human values. *Heliyon*, 5(6), e01797. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2019.e01797>
- Glenn, N. D. (2003). *Distinguishing age, period, and cohort effects* (pp. 465-476). Springer US.
- Hagemann, K. (2022, 5 august). Kontekst. *I Store norske leksikon*. Hentet fra <https://snl.no/kontekst>
- Hajdu, & Sik, E. (2018). Age, Period, and Cohort Differences in Work Centrality and Work Values. *Societies (Basel, Switzerland)*, 8(1), 11. <https://doi.org/10.3390/soc8010011>
- Haugen, K., Holm, E., Lundevaller, E. & Westin, K. (2008). Localised attitudes matter: A study of sickness absence in Sweden. *Population, Space and Place*, 14, 189-207. Hentet fra <https://doi.org/10.1002/psp.483>.

- Hitlin, S., & Piliavin, J. A. (2004). Values: Reviving a dormant concept. *Annu. Rev. Sociol.*, 30, 359-393. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.30.012703.110640>
- Hochschild, A., & Machung, A. (2012). *The second shift: Working families and the revolution at home*. Penguin. Hentet fra https://books.google.no/books?hl=en&lr=&id=St_6kWcPJS8C&oi=fnd&pg=PT25&dq=Hochschild+%26+Machung,+2012&ots=8H4YkWB2ca&sig=nhIQwImZ-bfUQFYonSi_5FXCfrY&redir_esc=y#v=onepage&q=Hochschild%20%26%20Machung%20%202012&f=false
- Hofstede, G. (2001). *Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions and organizations across nations*. sage. Hentet fra [https://books.google.no/books?hl=no&lr=&id=w6z18LJ_1VsC&oi=fnd&pg=PR15&dq=Hofstede,+G.+\(2001\).+Culture%27s+Consequences:&ots=x8huF7Ism1&sig=TYJityBSzhGx5EKL7tmpanp3-dc&redir_esc=y#v=onepage&q=Hofstede%2C%20G.%20\(2001\).%20Culture's%20Consequences%3A&f=false](https://books.google.no/books?hl=no&lr=&id=w6z18LJ_1VsC&oi=fnd&pg=PR15&dq=Hofstede,+G.+(2001).+Culture%27s+Consequences:&ots=x8huF7Ism1&sig=TYJityBSzhGx5EKL7tmpanp3-dc&redir_esc=y#v=onepage&q=Hofstede%2C%20G.%20(2001).%20Culture's%20Consequences%3A&f=false)
- Hooghe, M., & Wilkenfeld, B. (2008). The stability of political attitudes and behaviors across adolescence and early adulthood: A comparison of survey data on adolescents and young adults in eight countries. *Journal of youth and adolescence*, 37, 155-167. Hentet fra <https://link.springer.com/article/10.1007/s10964-007-9199-x>
- Inglehart, R. (1985). Aggregate stability and individual-level flux in mass belief systems: The level of analysis paradox. *American Political Science Review*, 79(1), 97-116. Hentet fra <https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/49CBA021DF4F59475BF9B3BBB0756F9B/S0003055400225318a.pdf/aggregate-stability-and-individual-level-flux-in-mass-belief-systems-the-level-of-analysis-paradox.pdf>
- Inglehart, R., & Abramson, P. R. (1994). Economic security and value change. *American political science review*, 88(2), 336-354. Hentet fra <https://www.cambridge.org/core/journals/american-political-science-review/article/economic-security-and-value-change/2DC3DDF11BA73791CCD0891E1309075F>
- Johansen, N. B., & Skilbrei, M. L. (2011). Chicagoskolens virkelige konsekvenser. *Sosiologi i dag*, 41(2). Hentet fra <http://ojs.novus.no/index.php/SID/article/view/1044/1035>
- Kimmel, M. (2009). *Guyland: The perilous world where boys become men*. New York, NY: HarperCollins Publishers.
- Kjølsrød, L. (2021, 26. august). Livsløp (samfunnsvitenskap). I *Store norske leksikon*. https://snl.no/livsløp_-_samfunnsvitenskap
- Kulin, J. & Svallfors, S. (2013). Class, Values, and Attitudes Towards Redistribution: A European Comparison. *European Sociological Review*, 29(2), 155–167. <https://doi.org/10.1093/esr/jcr046>
- Leyland, A. H., & Groenewegen, P. P. (2020). Context, Composition and How Their Influences Vary. *Multilevel Modelling for Public Health and Health Services Research: Health in Context*, 107-122. Hentet fra https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-34801-4_7
- Lilleoja, L., & Saris, W. E. (2015, December). Does Correction for Measurement Error Have an Effect on the Structure of Basic Human Values?. In *Survey Research Methods* (Vol. 9, No. 3, pp. 169-187). Hentet fra <https://ojs.ub.uni-konstanz.de/srm/article/view/6203>
- Lloyd, C. B. (2006). Jeffrey Jensen Arnett: Emerging Adulthood: The Winding Road from the Late Teens through the Twenties. *Population and Development Review*, 32(2), 378-380. Hentet fra <https://link.gale.com/apps/doc/A149460270/AONE?u=anon~a6e2e403&sid=googleScholar&xid=8b3c5e39>

- Løset, G. K., Hellevik, T., & von Soest, T. (2022). Basic human values and sick leave: A study combining two-wave survey data with longitudinal register data. *Scandinavian Journal of Psychology*, 63(6), 658-669. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/sjop.12855>
- Loughnan, S., Kuppens, P., Allik, J., Balazs, K., De Lemus, S., Dumont, K., ... & Haslam, N. (2011). Economic inequality is linked to biased self-perception. *Psychological science*, 22(10), 1254-1258. <https://doi.org/10.1177/0956797611417003>
- Lyons, S. T., Duxbury, L., & Higgins, C. (2007). An empirical assessment of generational differences in basic human values. *Psychological reports*, 101(2), 339-352. <https://doi.org/10.2466/pr0.101.2.339-352>
- Macintyre, S., Maciver, S., & Sooman, A. (1993). Area, Class and Health: Should we be Focusing on Places or People? *Journal of Social Policy*, 22(2), 213-234. <https://doi.org/10.1017/S0047279400019310>
- Mannheim, K. (1952). The sociological problem of generations. *Essays on the Sociology of Knowledge*, 306, 163-195. Hentet fra https://www.academia.edu/download/40435007/01_The_Sociological_Problem.pdf
- Mayer, K. U. (2009). New directions in life course research. *Annual review of sociology*, 35, 413-433. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.34.040507.134619>
- Nickel, C., Bobeica, E., Koester, G., Lis, E., & Porqueddu, M. (2019). Understanding low wage growth in the euro area and European countries. Available at SSRN 3447190. Hentet fra <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpops/ecb.op232~4b89088255.en.pdf>
- Nilstun, C. (2021, 7. november). Komposisjon. *Store norske leksikon*. <https://snl.no/komposisjon>
- OECD Family Database. (2022). SF2. 3: Age of mothers at childbirth and age-specific fertility. OECD Publishing, Paris. Hentet fra https://www.oecd.org/els/soc/SF_2_3_Age_mothers_childbirth.pdf
- OECD. (2022). Education at a Glance 2022: OECD Indicators, *OECD Publishing*, Paris. <https://doi.org/10.1787/3197152b-en>
- Paskov, M., & Dewilde, C. (2012). Income inequality and solidarity in Europe. *Research in Social Stratification and Mobility*, 30(4), 415-432. <https://doi.org/10.1016/j.rssm.2012.06.002>
- Pilcher, J. (1994). Mannheim's Sociology of Generations: An Undervalued Legacy. *The British Journal of Sociology*, 45(3), 481-495. <https://doi.org/10.2307/591659>
- Postman, N. (1985). The disappearance of childhood. *Childhood Education*, 61(4), 286-293. <https://doi.org/10.1080/00094056.1985.10520201>
- Rapp, L., & Andersen, M. L. (2009, December). Guyland: The Perilous World Where Boys Become Men. In *Sociological Forum* (Vol. 24, No. 4, pp. 945-948). Wiley, Springer. Hentet fra <https://www.jstor.org/stable/40542609>
- Reeskens, T., & Vandecasteele, L. (2017). Hard times and European youth. The effect of economic insecurity on human values, social attitudes and well-being. *International journal of psychology*, 52(1), 19-27. <https://doi.org/10.1002/ijop.12387>
- Ringdal, K. (2018). *Enhhet og mangfold. Samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode* (4. utg). Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Ritzer, G. & Stepnisky, J. (2014). *Sociological theory* (9th ed.). New York, N.Y: McGraw-Hill.
- Robinson, O. (2013). Values and adult age: Findings from two cohorts of the European Social Survey. *European Journal of Ageing*, 10(1), 11-23. Hentet fra <https://link.springer.com/article/10.1007/s10433-012-0247-3>
- Rokeach, M., & Ball-Rokeach, S. J. (1989). Stability and change in American value priorities, 1968 – 1981. *American Psychologist*, 44(5), 775–784. Hentet fra <https://sci-hub.se/10.1037/0003-066X.44.5.775>
- Rokeach, Milton. 1973. *The Nature of Human Values*. New York: Free Press.
- Sánchez-Rodríguez, Á., Willis, G. B., & Rodríguez-Bailón, R. (2019). Economic and social distance: Perceived income inequality negatively predicts an interdependent self-

- construal. *International Journal of Psychology*, 54(1), 117-125.
<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/ijop.12437>
- Sánchez-Rodríguez, Á., Willis, G. B., Jetten, J., & Rodríguez-Bailón, R. (2018). Economic inequality enhances inferences that the normative climate is individualistic and competitive. *European Journal of Social Psychology*, 49(6), 1114-1127.
<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/ejsp.2557>
- Sariaslan, A., Larsson, H., D'Onofrio, B., Långström, N., & Lichtenstein, P. (2014). Childhood family income, adolescent violent criminality and substance misuse: quasi-experimental total population study. *The British Journal of Psychiatry*, 205(4), 286-290.
<http://dx.doi.org/10.1192/bjp.bp.113.136200>
- Saris, W. E., & Revilla, M. (2016). Correction for measurement errors in survey research: necessary and possible. *Social Indicators Research*, 127, 1005-1020. <https://doi.org/10.1007/s11205-015-1002-x>
- Schwartz, Melech, G., Lehmann, A., Burgess, S., Harris, M., & Owens, V. (2001). Extending the Cross-Cultural Validity of the Theory of Basic Human Values with a Different Method of Measurement. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32(5), 519-542.
<https://doi.org/10.1177/0022022101032005001>
- Schwartz, S. (2006). A theory of cultural value orientations: Explication and applications. *Comparative sociology*, 5(2-3), 137-182.
https://brill.com/view/journals/coso/5/2-3/article-p137_3.xml
- Schwartz, S. (2012). An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1). <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1116>
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. In *Advances in experimental social psychology* (Vol. 25, pp. 1-65). Academic Press. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60281-6](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60281-6)
- Schwartz, S. H. (1994). Are there universal aspects in the structure and contents of human values?. *Journal of social issues*, 50(4), 19-45. Hentet fra
https://www.researchgate.net/publication/227762767_Are_There_Universal_Aspects_in_the_Structure_and_Contents_of_Human_Values
- Schwartz, S. H. (2003). Computing scores for the 10 human values. *European Social Survey*. Hentet fra
https://www.europeansocialsurvey.org/docs/methodology/ESS_computing_human_values_scale.pdf
- Schwartz, S. H. (2007). Value orientations: Measurement, antecedents and consequences across nations. *Measuring attitudes cross-nationally: Lessons from the European Social Survey*, 169, 204. <https://psycnet.apa.org/doi/10.4135/9781849209458.n9>
- Schwartz, S. H. (2021). A Repository of Schwartz Value Scales with Instructions and an Introduction. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(2). <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1173>
- Schwartz, S. H., & Bilsky, W. (1987). Toward a universal psychological structure of human values. *Journal of personality and social psychology*, 53(3), 550.
<https://doi.org/10.1037/0022-3514.53.3.550>
- Schwartz, S. H., & Rubel-Lifschitz, T. (2009). Cross-national variation in the size of sex differences in values: effects of gender equality. *Journal of personality and social psychology*, 97(1), 171.
<https://doi.org/10.1037/a0015546>
- Schwartz, S. H., & Rubel, T. (2005). Sex differences in value priorities: cross-cultural and multimethod studies. *Journal of personality and social psychology*, 89(6), 1010.
<https://doi.org/10.1037/0022-3514.89.6.1010>

- Schwartz, S. H., & Sagiv, L. (1995). Identifying culture-specifics in the content and structure of values. *Journal of cross-cultural psychology*, 26(1), 92-116.
<https://doi.org/10.1177/0022022195261007>
- Schwartz, S., Sagiv, L., & Boehnke, K. (2000). Worries and Values. *Journal of Personality*, 68(2), 309-346. <https://doi.org/10.1111/1467-6494.00099>
- Settersten Jr, R. A. (2003). Age structuring and the rhythm of the life course. In *Handbook of the life course* (pp. 81-98). Boston, MA: Springer US. Hentet fra
https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-0-306-48247-2_4?error=cookies_not_supported&code=e3e64c43-81e7-40cb-8604-e05f36385b1a
- Settersten Jr, R. A., & Ray, B. (2010). What's going on with young people today? The long and twisting path to adulthood. *The future of children*, 19-41. Hentet fra
<https://www.jstor.org/stable/27795058>
- Simpson, M. R. (2021). Kohortstudier. *Tidsskrift for Den norske legeforening*. Hentet fra
<https://tidsskriftet.no/2021/10/medisin-og-tall/kohortstudier>
- Skog, O.J. (2004). *Å forklare sosiale fenomener: en regresjonsbasert tilnærming*. Oslo: Gyldendal Skog Norsk Forlag AS.
- Sommet, N., Elliot, A. J., Jamieson, J. P., & Butera, F. (2019). Income inequality, perceived competitiveness, and approach-avoidance motivation. *Journal of personality*, 87(4), 767-784.
<https://doi.org/10.1111/jopy.12432>
- Sortheix, Parker, P. D., Lechner, C. M., & Schwartz, S. H. (2019). Changes in Young Europeans' Values During the Global Financial Crisis. *Social Psychological & Personality Science*, 10(1), 15–25. <https://doi.org/10.1177/1948550617732610>
- Tanner, J. L. (2006). Recentring During Emerging Adulthood: A Critical Turning Point in Life Span Human Development. In J. J. Arnett & J. L. Tanner (Eds.), *Emerging adults in America: Coming of age in the 21st century* (pp. 21–55). American Psychological Association.
<https://doi.org/10.1037/11381-002>
- Tarabar, D., & Hall, J. C. (2016). Explaining the worldwide decline in the length of mandatory military service, 1970–2010. *Public Choice*, 168, 55-74. Hentet fra
<https://link.springer.com/article/10.1007/s11127-016-0349-0>
- Thomas, W. I., & Znaniecki, F. (1927). *The polish peasant in Europe*. New York, NY. Hentet fra
<https://archive.org/details/polishpeasantine01thom/page/n5/mode/2up>
- Tormos, Raul., I, Vauclair, C., and Dobewall, H. (2017) *Does Contextual Change Affect Basic Human Values? A Dynamic Comparative Multilevel Analysis Across 32 European Countries*. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 48(4) 490–510. Hentet fra
<https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0022022117692675>
- Vecchione, M., Schwartz, S., Alessandri, G., Döring, A. K., Castellani, V., & Caprara, M. G. (2016). Stability and change of basic personal values in early adulthood: An 8-year longitudinal study. *Journal of Research in Personality*, 63, 111-122.
<https://doi.org/10.1016/j.jrp.2016.06.002>
- Vernon, P. E., & Allport, G. W. (1931). A test for personal values. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 26, 231-248.
- Vogt, K. C., Lorentzen, T., & Hansen, H. T. (2020). Are low-skilled young people increasingly useless, and are men the losers among them?. *Journal of Education and Work*, 33(5-6), 392-409. <https://doi.org/10.1080/13639080.2020.1820965>
- Walasek, L., & Brown, G. D. (2015). Income inequality and status seeking: Searching for positional goods in unequal US states. *Psychological Science*, 26(4), 527-533.
<https://doi.org/10.1177/0956797614567511>
- Weber, M. (1905/1958). *The Protestant ethic and the spirit of capitalism*. New York: Scribner's.

- Wilkinson, R. G., & Pickett, K. E. (2017). The enemy between us: The psychological and social costs of inequality. *European Journal of Social Psychology*, 47(1), 11-24.
<https://doi.org/10.1002/ejsp.2275>
- Yang, Y., & Land, K. C. (2013). *Age-period-cohort analysis: New models, methods, and empirical applications*. Taylor & Francis. Hentet fra
<https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/41269>
- Yang, Y., Schulhofer-Wohl, S., Fu, W. J., & Land, K. C. (2008). The intrinsic estimator for age-period-cohort analysis: what it is and how to use it. *American Journal of Sociology*, 113(6), 1697-1736. Hentet fra
https://www.journals.uchicago.edu/doi/full/10.1086/587154?casa_token=Eyc2NBmo9pIAAA%3AJxvnU7_RcMB4Ljmd6YD5VeiE2jYX8ROkdHWfYlwSsbQpxmtV6BqTy9cXWE_OFCOafQ2vQGzQm-U

Alle kildene som er brukt i denne oppgaven er oppgitt.

Vedlegg 1. Schwartz definisjon av verdier

Schwartz definerer det han kaller «naturen til verdiene» med hva som er funksjonene til verdiene, og som foreligger implisitt når teoretikere snakker om verdier. Verdier må som forklart innledningsvis forstås som bakenforliggende motivasjonsfaktorer for våre handlinger, og han deler inn i seks ulike funksjoner eller egenskaper som verdiene innehar. Verdier handler om hva som er viktig i livet, og under følger de seks egenskapene vi legger til grunn i våre verdier Schwartz (Schwartz, 2012, s. 3). 1). Verdier er tro som er knyttet sammen med affekt (1) , det betyr at når vi «aktiverer» en verdi vil det automatisk følge med en følelse som verdien er knyttet til (Schwartz, 2012, s. 3). For de som har uavhengighet som en viktig verdi, vil de bli preget om denne uavhengigheten innskrenkes. De kan føle på fortvilelse om denne uavhengigheten trues og likeledes føle seg lykkelige når de virkelig kan føle på uavhengigheten sin (Schwartz, 2012, s. 3). Verdier vil til stadighet referere til ønskelige mål som vil motivere handling (2), det kan forstås som at de som setter rettferdighet høyt, vil være motivert til å følge et mål som innebærer rettferdighet (Schwartz, 2012, s. 3-4). Verdier overgår spesifikke handlinger og situasjoner (3), fordi de er forhøyet, verdier er forhøyet enkelthandlinger og situasjoner, det vil si at normer og holdninger kan være avskilt verdier (Schwartz, 2012, s. 4). holdninger mer situasjonsavhengige. (4) Vi evaluerer hendelser ut ifra verdier, det betyr at verdier fungerer som et premiss eller noe som blir lagt til grunn (4) (Schwartz, 2012, s. 4). Relativt til hverandre blir verdier rangert etter viktighet (5) og den relative viktigheten av de forskjellige verdiene påvirker og styrer handling (6) (Schwartz, 2012, s. 4).

Vedlegg 2. Verdispørsmål i ESS

Spørsmålene man blir stilt i ESS fra Schwartz manual (Schwartz, 2021);

1. «Det er viktig for henne å tenke ut nye ideer og å være kreativ. Hun liker å gjøre ting på sin egen måte».
2. «Det er viktig for henne å være rik. Hun vil ha mye penger og kostbare ting».
3. «Hun mener det er viktig at alle mennesker i verden behandles likt. Hun mener alle burde ha like muligheter i livet».
4. «Det er viktig for henne å vise sine evner. Hun vil at andre skal beundre henne».
5. «Det er viktig for henne å bo i trygge omgivelser. Hun unngår alt som kan redusere hennes trygghet».
6. «Hun liker overraskelser og er alltid på jakt etter nye ting å gjøre. Hun mener det er viktig å gjøre mange forskjellige ting i livet sitt».
7. «Hun mener folk bør gjøre som de får beskjed om. Hun mener at folk alltid bør følge regler, selv om ingen følger med».
8. «Det er viktig for henne å være ydmyk og beskjeden. Hun prøver ikke å tiltrekke seg oppmerksomhet».
9. «Det er viktig for henne å selv bestemme hva hun skal gjøre. Hun liker å være fri og ikke avhengig av andre».
10. «Det er veldig viktig for henne å hjelpe menneskene rundt seg. Hun ønsker å bry seg om deres velvære».
11. «Det er viktig for henne å selv bestemme hva hun skal gjøre. Hun liker å være fri og ikke avhengig av andre».
12. «Det er veldig viktig for henne å hjelpe menneskene rundt seg. Hun ønsker å bry seg om deres velvære».
13. «Det er viktig for henne å være vellykket. Hun håper andre vil anerkjenne det hun oppnår».
14. «Det er viktig for henne at staten sikrer henne mot trusler av alle slag. Hun vil at staten skal være sterk, så den kan beskytte sine innbyggere».
15. «Hun er på utkikk etter eventyr og liker å ta sjanser. Hun vil gjerne ha et spennende liv».
16. «Det er viktig for henne å alltid oppføre seg ordentlig. Hun vil unngå å gjøre noe som folk vil si at er galt».

17. «Det er viktig for henne å få respekt fra andre. Hun vil at folks skal gjøre som hun sier».
18. «Det er viktig for henne å være lojal mot vennene sine. Hun vil vie seg selv til folk som står henne nær».
19. «Hun er overbevist om at folk bør verne om naturen. Å verne om miljøet er viktig for henne».
20. «Tradisjoner er viktig for henne. Hun prøver å følge skikker som er sentrale i hennes religion eller familie»
21. «Hun oppsøker enhver mulighet til å ha det moro. Det er viktig for henne å gjøre ting som gir henne glede».